

ДАПАМОЖНИК
ПА КУЛЬТУРНЫХ
ПРАВАХ

ДАПАМОЖНІК ПА КУЛЬТУРНЫХ ПРАВАХ

«Дапаможнік па культурных правах» апублікаваны па-англійску ў 2022 годзе. Усе спасылкі ў «Дапаможніку па культурных правах» актуальныя на момант завяршэння працы над ім (травень 2022).

Выданне прафінасавана Міністэрствам замежных спраў Даніі ў межах праграмы «New Democracy Fund».

«New Democracy Fund» – праграма, заснаваная на дыялогу і супрацы, мэтай якой – стварыць новыя і ўмацаваць наяўныя зносіны паміж арганізацыямі грамадзянскай супольнасці ў краінах Усходняга суседства і Даніі. Праграма пачалася першым этапам у 2021–2022 гадах, пасля якога мяркуецца другі этап у 2023–2025 гадах. Больш інфармацыі пра праграму можна знайсці тут: <https://www.newdemocracyfund.org/>

Каардынатар публікацыі – Дацкі інстытут культуры, <https://www.danishculture.com/>
Адрас: Vartov, Farvergade 27 L, 2, DK-1463, Copenhagen, Denmark.

«Дапаможнік па культурных правах» перакладзены з англійскай мовы на беларускую ў межах супрацы Беларускага ПЭНа з Дацкім інстытутам культуры.

Беларускі ПЭН выказвае Дацкаму інстытуту культуры падзяку за супрацу.

Правы на пераклад «Дапаможніка па культурных правах» на беларускую мову належаць Беларускаму ПЭНу.

Аўтары	<i>Хэле Порсдам і Оле Райтаў</i>
Прадмова	<i>Олаф Герлах Хансэн</i>
Дызайн	<i>Дар'я Сазановіч</i>
Пераклад з англійскай на беларускую	<i>Ганна Галубінская</i>
Вёрстка беларускага перакладу	<i>Павел Ягораў</i>
Куратары	<i>Юлія Закалябіна і Дар'я Гога</i>

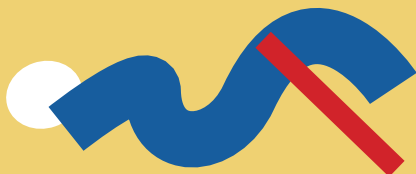
© Дацкі інстытут культуры, 2022.

Гэтая публікацыя распаўсюджваецца паводле міжнароднай ліцэнзій «Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0» (з указаннем аўтарства, у некамерцыйных мэтах, без вытворных). Умовы ліцэнзій можна знайсці тут: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА	4
КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ І ІХ СУВЯЗЬ З ІНШЫМІ ПРАВАМІ ЧАЛАВЕКА	6
КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ І КАНВЕНЦЫЯ ЮНЕСКА 2005 ГОДА АБ АХОВЕ І ПАДТРЫМЦЫ РАЗНАСТАЙНАСЦІ ФОРМАЎ КУЛЬТУРНАГА САМАВЫЯЎЛЕННЯ	9
КУЛЬТУРНАЯ ЎСТОЙЛІВАСЦЬ	12
СВАБОДА ТВОРЧАСЦІ	17
• Справаздача Фарыды Шахід	18
• Маніторынг парушэнняў	20
• Свабода творчасці – ландшафт	20
• Мае правы парушаны – што рабіць?	22
ПРЫЯРЫТЭТ ГЕНДАРНАЙ ПРАБЛЕМАТЫКІ І КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ	23
• Жанчыны	23
• ЛГБТКІ+ – змешаная рэальнасць ва ўсім свеце	25
• ЮНЕСКА, гендар і культура	29
• Барацьба з няроўнасцю	32
КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ І ПУБЛІЧНАЯ ПРАСТОРА	33
• Што такое «прыватнае» і што такое «публічнае»	36
• Публічная прастора, дамінаванне мужчынскіх скульптур і візуальнае забруджванне	37
КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ І КЛІМАТЫЧНЫЯ ЗМЕНИ	38
КУЛЬТУРА І АДВАКАЦЫЯ	40
• Вы – абаронца культурных правоў?	42
АРГАНІЗАЦЫІ, МЕХАНІЗМЫ І СПЕЦЫЯЛЬНЫЯ ПРАЦЭДУРЫ ААН	43
• ЮНЕСКА	43
• Рада ААН па правах чалавека, механізм УПА	43
• Спецыяльныя працэдуры Рады па правах чалавека	44
• СД ААН па культурных правах	44
• Спецыяльны дакладчык у пытаннях свабоды меркавання і яго выяўлення	45
• Механізмы падачы скаргаў ААН	45
• Індывідуальныя скаргі ў ЮНЕСКА (працэдура паводле Рашэння 104 EX/3.3)	47
РАДА ЕўРОПЫ І ЕўРАПЕЙСКІ СУД ПА ПРАВАХ ЧАЛАВЕКА	47
ПАСЛЯСЛОЎЕ	49
БІЯГРАФІІ	50
БІБЛІЯГРАФІЯ	51

ПРАДМОВА

Шмат якім спецыялістам у галінах культуры, асобам, якія прымаюць рашэнні, уладам, актывістам і грамадзянам еўрапейскіх краін Усходняга суседства (КУС), Даніі і ўсяго свету не стае базавых ведаў пра культурныя правы. І таму Дацкі інстытут культуры выпусціў гэты «Дапаможнік па культурных правах», каб растлумачыць, што такое культурныя правы і як іх можна выкарыстоўваць з дапамогай падыходу, заснаванага на культурных правах (ПЗКП).

Дапаможнік напісаны спецыяльна для праграмы «New Democracy Fund»¹, а таксама для натхнення і практычнага выкарыстання культурнымі партнёрамі з КУС. Іх водгукі і прыклады вельмі дапамаглі ў працы над гэтым дапаможнікам. Паколькі культурныя правы з'яўляюцца часткай нашых універсальных правоў чалавека, гэты дапаможнік мае таксама шырэйшае значэнне.

Выкарыстанне культурных правоў праз ПЗКП з'яўляецца часткай падыходу, заснаванага на правах чалавека (ПЗПП). ПЗПП быў акрэслены Еўрапейскай сеткай нацыянальных устаноў па правах чалавека² і заяўляе дзве мэты:

- даць носьбітам правоў магчымасць іх ажыццяўляць і патрабаваць ажыццяўлення;
- умацаваць патэнцыял носьбітаў абавязкаў, якія мусяць паважаць, абараняць, падтрымліваць і рэалізоўваць правы чалавека.

ПЗКП можна акрэсліць як падыход, які мае тыя ж агульныя мэты, што і ПЗПЧ, хаця ён скіраваны менавіта на носьбітаў культурных правоў і культурных абавязкаў. Носьбіты культурных правоў – гэта творцы і дзеячы культуры, асобы, якія цэняць мастацтва, культуру і навуку, культурныя арганізацыі грамадзянскай супольнасці (АГС) і іншыя сацыяльныя групы, кожная з якіх мае свае асаблівыя правы ў дачыненні да носьбітаў абавязкаў. Да носьбітаў абавязкаў у сферы культурных правоў адносяцца дзяржаўныя органы ўлады, якія маюць дачыненне да культуры, а таксама недзяржаўныя суб'екты, якія маюць пэўныя паўнамоцтвы. Гэтыя носьбіты абавязкаў мусяць паважаць, абараняць, падтрымліваць і рэалізоўваць культурныя правы носьбітаў.

Як ПЗПЧ, так і ПЗКП абапіраецца на пяць ключавых прынцыпаў правоў чалавека, вядомых таксама пад абрэвіятурай PANEL: удзел (Participation), падсправаздачнасць (Accountability), недыскрымінацыя і роўнасць (Non-discrimination and Equality), пашырэнне правоў і магчымасцяў (Empowerment) і законнасць (Legality). ПЗКП выкарыстоўвае гэтыя прынцыпы і суадносіць іх з

1 <https://www.newdemocracyfund.org/>

2 <https://ennhi.org/about-nhris/human-rights-based-approach/>

канкрэтнымі культурнымі правамі. Як правіла, дзеячы культуры спасылаюцца яшчэ і на прынцып разнастайнасці, які апелюе да Канвенцыі ЮНЕСКА 2005 г. аб ахове і падтрымцы разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення.

Культурныя правы вызначаюцца вельмі шырока: яны ўключаюць права на адукацыю, права на ўдзел у культурным жыцці, права на карыстанне вынікамі навуковага прагрэсу, а таксама правы аўтараў. У гэтым дапаможніку культурныя правы разглядаюцца пераважна ў галіне культуры, а не ў сферы адукацыі або навукі.

У межах галіны культуры дапаможнік надае ўвагу пераважна тэмам, непасрэдна датычным культурных правоў або закранутым Дакладчыкам ААН па культурных правах. Гэтыя тэмы ўключаюць свабоду творчасці і гендарныя пытанні. Такія тэмы, як клімат, навакольнае асяроддзе і публічная прастора, мала датычаць культурных правоў, таму Дакладчыкам ААН па культурных правах яны амаль не закраналіся – аднак уключаны ў дапаможнік, бо іх актуальнасць увесь час расце. Іх разгляд у кантэксце культурных правоў далей будзе тлумачыцца падрабязней.

Мы хочам падзякаваць дваім аўтарам «Дапаможніка па культурных правах». Хэле Порсдам, прафесарка права і гуманітарных навук Капенгагенскага ўніверсітэта і кафедры ЮНЕСКА па культурных правах, напісала ўводзіны. Оле Райтаў, чалец Экспертнага цэнтра ЕС/ЮНЕСКА па кіраванні культурай дзеля рэалізацыі Канвенцыі 2005 года, напісаў асноўную частку і спрыяў дыялогу з партнёрамі. Яны – міжнародна прызнаныя эксперты ў гэтай галіне.

Акрамя таго, мы хочам падзякаваць нашым партнёрам і калегам з КУС за каштоўныя водгукі і ўнёсак у падрыхтоўку дапаможніка, а таксама калегам з іншых краін, якія дапамагалі нам у працы.

*Каманда «New Democracy Fund» Дацкага інстытута культуры
Дацкі інстытут культуры
Олаф Герлах Хансэн*

КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ І ІХ СУВЯЗЬ З ІНШЫМІ ПРАВАМІ ЧАЛАВЕКА

*Хэле Порсдам,
кафедра ЮНЕСКА па культурных правах*

Што такое культурныя правы?

Культурныя правы – адна з самых займальных новых галін даследавання і практыкі правоў чалавека. Яны дазваляюць людзям імкнуцца да лепшай будучыні і граюць ключавую ролю ў рэалізацыі іншых правоў. Да таго ж, яны даюць неабходны дыскурс або пляцоўку для дыскусіі, дзе мы можам прыйсці да новага міжкультурнага ўзаемаразумення. Усё гэта мае надзвычай важнае значэнне сёння, калі павага да культурнай разнастайнасці робіцца ключавой праблемай у свеце, а міграцыя і тэхналагічныя дасягненні павышаюць як узровень культурнага абмену, так і небяспеку культурных сутыкненняў і несумяшчальнасці, нябачных з ранейшай адлегласці³.

Існуюць чатыры асноўныя культурныя правы: права на адукацыю, права на ўдзел у культурным жыцці, права на карыстанне вынікамі навуковага прагрэсу і аўтарскія правы. Упершыню акрэсленыя ў артыкулах 26 і 27 Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека ААН (УДПЧ) 1948 года, гэтыя правы сталі юрыдычна абавязковымі для дзяржаў, якія іх ратыфікавалі, паводле Міжнароднага пакта аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах (МПЭСКП) 1966 года.

Тое, што ў новай дэкларацыі культурныя правы былі аднесены да ўніверсальных правоў чалавека (складальнікі абодвух дакументаў змясцілі культурныя правы ў чацвёртым раздзеле УДПЧ (артыкулы з 22 па 27), на момант яе прыняцця лічылася наватарскім падыходам. У артыкуле 27 УДПЧ гаворыцца: «Кожны чалавек мае права свабодна ўдзельнічаць у культурным жыцці грамадства, цешыцца мастацтвам, удзельнічаць у навуковым прагрэсе і карыстацца яго дасягненнямі». У 1966 годзе фармулёўка артыкула 27 была амаль даслоўна паўторана ў МПЭСКП, артыкулы 15.1а і 15.16 якога адпаведна тычацца права кожнага «ўдзельнічаць у культурным жыцці» і «карыстацца вынікамі навуковага прагрэсу і яго прымянення».

УДПЧ – гэта дэкларацыя, агульны для нацый ідэальны стандарт правоў, але паўнамоцтваў законага акта яна не мае. Праца, каб кадыфікаваць гэтыя правы ў правамоцны дакумент, пачалася амаль адразу, аднак такія падзеі геапалітыкі, як халодная вайна і працэсы дэкаланізацыі, а таксама адрозненні ў эканамічнай і сацыяльнай філасофіі, моцна ўскладнілі дасягненне згоды паміж дзяржавамі – чальцамі ААН. З 1949 да 1951 года Камісія па правах чалавека працавала над адзіным праектам пакта, які ўключаў бы як эканамічныя, сацыяльныя і культурныя, так і грамадзянскія і палітычныя правы. Але да 1951 года стала ясна, што спатрэбяцца два асобныя пакты: МПЭСКП і Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП).

Пасля амаль дваццаці гадоў абмеркавання праектаў абодва пакты былі ў 1966 годзе прыняты і адкрыты для падпісання, ратыфікацыі і далучэння, а ў 1976 годзе

3 Гл.: Helle Porsdam, *The Transforming Power of Cultural Rights* (Cambridge University Press, 2019).

ўступілі ў сілу. Цяпер правы чалавека размежаваліся на эканамічныя, сацыяльныя і культурныя, з аднаго боку, і грамадзянскія і палітычныя – з другога. Гэты падзел паўплываў на ўспрыманне культурных правоў. На жаль, з таго часу навукоўцы і практыкі ва ўсім свеце не могуць дамовіцца пра належны статус не толькі культурных правоў, але і эканамічных і сацыяльных. Афіцыйная пазіцыя ААН палягае на тым, што ўсе правы чалавека – «універсальныя, непадзельныя, узаемазалежныя і ўзаемазвязаныя», але нават у праваабарончай супольнасці любая асоба, якая выступае ў падтрымку культурных правоў, звычайна сутыкаецца з сур'ёзнымі пярэчаннямі. Многія даследчыкі і юрысты, якія працуюць у галіне правоў чалавека, а таксама шэраг заходніх дзяржаў (напрыклад, ЗША) лічаць самай важнай часткай грамадзянскія і палітычныя правы. Яны разглядаць эканамічныя, сацыяльныя і культурныя правы як простыя палітычныя мэты, а тыя, хто сапраўды цікавяцца гэтымі правамі, звычайна засяроджваюцца толькі на эканамічных і сацыяльных.

Сувязь культурных правоў з іншымі правамі чалавекам

У 2009 годзе Рада па правах чалавека паставіла прызначыць Спецыяльнага дакладчыка па культурных правах. Мандат патрабуе ад Спецыяльнага дакладчыка – цяпер гэта Аляксандра Ксантакі, якая атрымала пасаду ў кастрычніку 2021 года, – вызначэння найлепшых падыходаў у падтрымцы і абароне культурных правоў на ўсіх узроўнях, ад мясцовага да міжнароднага. Акрамя таго, неабходна выявіць магчымыя перашкоды ў падтрымцы і абароне культурных правоў, а таксама звярнуць асаблівую ўвагу на ўзаемасувязь паміж культурнымі правамі і культурнай разнастайнасцю і ўлічыць у працы гендарныя аспекты і патрэбы людзей з абмежаваннямі.

Прававую аснову культурных правоў можна знайсці ў міжнародных дакументах па правах чалавека, якія наўпрост або ўскосна датычаць культуры. Мы ўжо згадвалі значнасць МПЭСКП. Ва ўсіх чатырох частках артыкула 15 МПЭСКП права на ўдзел у культурным жыцці згадваецца разам з правам карыстацца вынікамі навуковага прагрэсу і яго прымянення, а таксама правамі аўтараў. Як мы бачым, гэты артыкул прызнае права на культуру і навуку. Таксама ён патрабуе ад дзяржаў-удзельніц захоўваць, развіваць і распаўсюджваць навуку і культуру, паважаць свабоду, неабходную для навуковых даследаванняў і творчай дзейнасці, і прызнаваць перавагі міжнародных кантактаў і супрацы ў галіне навукі і культуры.

Культурныя правы скіраваны на тое, каб спрыяць творчасці і навучанню. Акрамя таго, варт азначыць сувязь навукі і культуры з адукацыяй. Менавіта адукацыя дае доступ да ведаў, каштоўнасцяў і культурнай спадчыны. Тое, што навука і тэхналогіі разам з адукацыяй класіфікуюцца як культурныя правы чалавека, асабліва важна, калі разглядаць іх у сувязі з устойлівасцю і кліматычнымі зменамі.

Сярод дакументаў, якія ўскосна датычаць культуры, можна згадаць МПГПП, у прыватнасці, палажэнні, якія абараняюць права на недатыкальнасць прыватнага жыцця, свабоду думкі, сумлення і рэлігіі, свабоду меркавання і яго выяўлення, свабоду асацыяцыі і мірных сходаў. Да таго ж, актуальнасць маюць розныя дакументы ЮНЕСКА, напрыклад, Усеагульная дэкларацыя аб культурнай разнастайнасці (2001), прысвечаная абароне культурнай разнастайнасці, падтрымцы разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення і ахове матэрыяльнай і нематэрыяльнай культурнай спадчыны. Таксама, як мы пабачым далей, асаблівую значнасць

мае Канвенцыя ЮНЕСКА 2005 года аб ахове і падтрымцы разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення.

Да таго ж, існуе шэраг адпаведных палажэнняў і дакументаў, якія тычацца меншасцяў і карэнных народаў і закранаюць такія пытанні, як ідэнтычнасць, мова, веравызнанне, звычаі і традыцыі, удзел у культурным жыцці, адукацыя і культурная спадчына.

Культурная спадчына і права на ўдзел у культурным жыцці

Як ужо згадвалася вышэй, у кантэксце культурных правоў права займацца культурнай спадчынай лічыцца аспектам права на свабодны ўдзел у культурным жыцці. Адпаведныя прававыя дакументы больш ці менш ясна адлюстроўваюць меркаванне, што, гаворачы пра культурную спадчыну, важна ўлічваць культурныя сэнсы, якія надаюць ёй асобныя людзі і супольнасці, а таксама практыкі, якія яны з ёй звязваюць.

У адпаведных прававых дакументах няма адзінага вызначэння культурнай спадчыны. У большасці з іх проста пералічваюцца аб'екты, якія прынята адносіць да матэрыяльнай, нематэрыяльнай або прыроднай спадчыны. Напрыклад, да катэгорыі матэрыяльнай спадчыны адносяцца гістарычныя будынкі, помнікі, археалагічныя помнікі і калекцыі аб'ектаў. Вусныя традыцыі, сацыяльныя практыкі, танцы, рытуалы, а таксама веды і навыкі ў галіне традыцыйных рамёстваў – усё гэта мае дачыненне да нематэрыяльнай культурнай спадчыны, да прыроднай жа спадчыны адносяцца элементы біяразнастайнасці, у тым ліку флоры і фаўны, экасістэмы і геалагічныя структуры. Ключавы момант тут – шматлікія праявы, маніфестацыя і перадача спадчыны, праз якія асобныя людзі і супольнасці, у тым ліку меншасці

і карэнныя народы, выяўляюць сваю культурную ідэнтычнасць і надаюць сэнс і каштоўнасць свайму жыццю.

За мінулыя гады ў міжнародных прававых дакументах змянілася разуменне таго, якія віды культурнай спадчыны варта ахоўваць і паводле якіх прычын. У той час як у ранейшых дакументах закраналася культурная спадчына, якая мае выключную каштоўнасць для чалавецтва ў цэлым, і менавіта яе трэба было ахоўваць, новыя дакументы скіраваны на ахову культурнай спадчыны, якая мае асаблівую каштоўнасць для асобных людзей і супольнасцяў.

Важна адзначыць, што абарона культурнай разнастайнасці не мусіць зводзіцца да культурнага рэлятывізму. Заўжды існавала небяспека, што культурныя правы і культурная разнастайнасць аўтаматычна вядуць да яго. Спецыяльныя дакладчыкі ААН спрабавалі развязаць гэты страх, пацвярджаючы ўніверсальнасць культурных правоў як неад'емнага аспекту правоў чалавека. Яны сцвярджалі, што арыентацыя на культурныя правы ідзе паруч з арыентацыяй на культурную разнастайнасць. Павага да культурных правоў як да ўніверсальных правоў чалавека аўтаматычна змусіць людзей паважаць культурную разнастайнасць, а таксама дазваліць убачыць і зразумець, што не ўсе культурныя практыкі абараняюцца міжнародным заканадаўствам у галіне правоў чалавека.

Культурныя правы ніколі не робяцца і не могуць рабіцца апраўданнем для парушэння іншых правоў чалавека. У гэтым, а таксама ў многіх іншых кантэкстах культурных правоў асаблівую важнасць мае гендарнае пытанне. Пад сумнеў мусяць ставіцца тыя культурныя практыкі, якія вядуць да дыскрымінацыі жанчын.

КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ І КАНВЕНЦЫЯ ЮНЕСКА 2005 ГОДА АБ АХОВЕ І ПАДТРЫМЦЫ РАЗНАСТАЙНАСЦІ ФОРМАЎ КУЛЬТУРНАГА САМАВЫЯЎЛЕННЯ

Оле Райтаў,
чалец Экспертнага цэнтра ЕС/ЮНЕСКА
па кіраванні культурай дзеля рэалізацыі Канвенцыі 2005 года

Чаму творцы і культурныя дзеячы мусяць цікавіцца канвенцыямі ААН?
Адказ просты: таму што канвенцыі – гэта дакументы, якія забяспечваюць падсправаздачнасць урадаў. Яны ствараюць аснову для культурнай палітыкі і інклюзіўнасці грамадзянскай супольнасці. У гэтым раздзеле мы звернем асаблівую ўвагу на Канвенцыю ЮНЕСКА 2005 года, бо яе асноўная мэта – ахова і падтрымка разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення.

Канвенцыя прызнае «суверэннае права дзяржаў захоўваць, прымаць і рэалізоўваць палітыку аховы і падтрымкі разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення як на нацыянальным, так і на міжнародным узроўні (і) падтрымлівае ўрады і грамадзянскую супольнасць у пошуку палітычных рашэнняў тых праблем, што паўстаюць»⁴.

Калі спрасціць гэтую надта доўгую і часам надзвычай складаную фармулёўку, атрымліваецца, што дзяржавы могуць фінансава падтрымліваць формы культурнага самавыяўлення і ўстановы культуры, не парушаючы міжнародных гандлёвых пагадненняў. Такім чынам, дзяржавы могуць фінансаваць, паасобку і супольна, кіно, музыку, тэатр і літаратуру, без парушэння міжнародных гандлёвых пагадненняў. Па сутнасці, гэта гарантуе, што нават малыя краіны могуць ствараць мастацкія творы на сваіх мовах і ў сваіх культурных і сацыяльных кантэкстах незалежна ад рынкавых механізмаў.

Канвенцыя, ратыфікаваная 150 краінамі і ЕС, вызначае культурную разнастайнасць як «размаітасць спосабаў, з дапамогай якіх культуры груп і грамадстваў знаходзяць сваё выяўленне. Гэтыя спосабы самавыяўлення перадаюцца ўнутры груп і грамадстваў і паміж імі. Культурная разнастайнасць дэманструецца не толькі праз розныя спосабы выяўлення, пашырэння і перадачы культурнай спадчыны чалавецтва, але і праз розныя віды творчасці, вытворчасці, распаўсюду, размеркавання і спажывання мастацтва, незалежна ад выкарыстаных сродкаў і тэхналогій»⁵.

4 <https://en.unesco.org/creativity/convention>

5 Артыкул 4.1. <https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/passeport-convention2005-web2.pdf>

Для грамадзянскай супольнасці (у тым ліку для дзячаў мастацтва і культуры, меншасцяў і г. д.) Канвенцыя напраўду актуальная, бо краіны (дзяржавы-ўдзельніцы) мусяць імкнуцца «стварыць на сваёй тэрыторыі асяроддзе, якое заахвочвае асобных людзей і сацыяльныя групы:

- ствараць, вырабляць, распаўсюджваць, размяркоўваць і мець доступ да сваіх формаў культурнага самавыяўлення, надаючы належную ўвагу асаблівым абставінам і патрэбам жанчын, а таксама розных сацыяльных груп, у тым ліку людзей, якія адносяцца да меншасцяў і карэнных народаў;
- мець доступ да разнастайных формаў культурнага самавыяўлення на сваёй тэрыторыі, а таксама ў іншых краінах свету.

Канвенцыя таксама выразна акрэслівае права на свабоду выяўлення меркавання. У артыкуле 2 Канвенцыі гаворыцца, што «культурную разнастайнасць можна ахоўваць і падтрымліваць толькі ў тым выпадку, калі гарантуюцца правы чалавека і асноўныя свабоды, такія, як свабода выяўлення меркавання, інфармацыі і камунікацыі, а таксама магчымасць людзей выбіраць формы культурнага самавыяўлення».

Да таго ж, дзяржавы мусяць спрыяць «адкрытасці да іншых культур свету» і кожныя чатыры гады рабіць справаздачу пра прагрэс і праблемы ў адпаведнасці з сістэмай маніторынгу.

Гэтак жа яны абавязаны залучаць грамадзянскую супольнасць да рэалізацыі Канвенцыі, а таксама да працэсу справаздачнасці.

Цяперашняя сістэма маніторынгу ўключае 11 сфер. Канвенцыю, у найлепшым выпадку, можна лічыць «сусветнай канстытуцыяй для мастацтва і культуры» або «сусветнымі правіламі дарожнага руху для культурнай палітыкі», але, як і ў выпадку з дарожным рухам, не ўсе выконваюць правілы, і рэалізацыя Канвенцыі шмат у якіх краінах не на вышыні.

Краіны КУС з'яўляюцца ўдзельніцамі Канвенцыі. На сайце <https://en.unesco.org/creativity/governance/periodic-reports> ёсць агляд дасланых справаздач.

ЮНЕСКА лічыць гэтыя справаздачы ключавымі дакументамі «грамадзянскай супольнасці для ўзаемадзеяння з дзяржаўнымі чыноўнікамі ў ацэнцы прагрэсу, дасягнутага ў ахове і падтрымцы разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення».

У задачи гэтага дапаможніка не ўваходзіць даследаванне ўсіх аспектаў маніторынгу Канвенцыі 2005 года, а таксама падрабязны аналіз, як краіны КУС апісваюць сваю палітыку.

Далей мы спынімся на некаторых ключавых паняццях:

- культурная ўстойлівасць;
- свабода творчасці;
- культурныя правы і гендар;
- культурныя правы і публічная прастора.

Канвенцыя 2005 года аб ахове і падтрымцы разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення

THE 2005 CONVENTION ON
THE PROTECTION
AND PROMOTION OF
THE DIVERSITY OF CULTURAL
EXPRESSIONS

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Diversity of
Cultural Expressions

<https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/passeport-convention2005-web2.pdf>

Спампаваць сістэму маніторынгу
цалкам можна тут:

<https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/2018gmr-framework-en.pdf>

КУЛЬТУРНАЯ ЎСТОЙЛІВАСЦЬ

Калі мы лічым культурную разнастайнасць каштоўным здабыткам для людзей і грамадстваў, тады ахова, падтрымка і захоўванне культурнай разнастайнасці з'яўляюцца, як гэта адзначаецца ў Канвенцыі, «неад'емнай умовай устойлівага развіцця на карысць цяперашняга і будучых пакаленняў».

Паколькі культуры і грамадствы змяняюцца, культурная палітыка мусіць падтрымліваць ініцыятывы, якія звязваюць мінулае, сучаснасць і будучыню. Таму культурная палітыка павінная ўключаць як кароткачасовыя, так і доўгатэрміновыя стратэгіі. У чым каштоўнасць кароткатэрміновых інвестыцый у распрацоўку лічбавага кантэнту ці музычнай адукацыі, калі няма доўгатэрміновай (і, адпаведна, устойлівай) перспектывы?

Не існуе ўніверсальнага вызначэння «ўстойлівага». Абмеркаванне ў 1980-х гадах звязаных з кліматычнымі зменамі праблем, якія ўсё больш ускладняліся, а таксама праблем беднасці і бяспекі, прывялі да з'яўлення так званай справаздачы Брунтлан⁶, дзе ўстойлівае развіццё акрэсліваецца як «развіццё, якое задавальняе патрэбы сучаснасці, не ставячы пад пагрозу здольнасць будучых пакаленняў задаволіць свае патрэбы».

У справаздачы не даецца вызначэння «культурнай устойлівасці», але прапануецца цэласны падыход, які ўлічвае экалагічныя, сацыяльныя і эканамічныя аспекты і прадугледжвае іх разгляд у сукупнасці, каб дабіцца ўстойлівага росквіту.

Канвенцыя ЮНЕСКА 2005 года рознымі спосабамі ўключае практычны падыход да ўстойлівай культуры.

У глабальнай справаздачы за 2018 год «Перафармаванне культурнай палітыкі: прасоўванне творчасці дзеля развіцця»⁷ апісваецца, як прагрэс у дасягненні ўстойлівага развіцця Канвенцыі можна ацаніць з дапамогай дзвюх сфер маніторынгу:

1. Нацыянальная палітыка і планы ўстойлівага развіцця – каб вызначыць, у якой ступені культура інтэгравана і ці існуе рэгіянальная роўнасць у размеркаванні культурных рэсурсаў і ў доступе да культурных рэсурсаў для ўразлівых груп.
2. Міжнародныя праграмы ўстойлівага развіцця – каб вызначыць, у якой ступені гэтыя праграмы інтэгруюць культуру і вылучаюць фінансавую дапамогу на творчасць у краінах, што развіваюцца, а таксама тэхнічную дапамогу на ўмацаванне чалавечага і інстытуцыйнага патэнцыялу ў індустрыі культуры і творчасці.

У апошняй глабальнай справаздачы ЮНЕСКА⁸, апублікаванай у лютым 2022 года, наглядна падаюцца наступныя звесткі пра тое, як краіны могуць (і мусяць) падтрымліваць устойлівыя сістэмы кіравання культурай, а таксама інтэграваць культуру ў рамках ўстойлівага развіцця.

6 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

7 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260592>

8 <https://en.unesco.org/creativity/publications/2022-global-report-resaping-policies-creativity>

Мэта 1 – падтрымаць устойлівыя сістэмы кіравання культурай

Сферы маніторынгу	Паказчыкі	Задачы МУР	Сродкі праверкі
Культура і творчасць	1. Палітыка і захады падтрымліваюць развіццё культуры і творчасці	8.3 8.3 4.4	1.1. Комплексныя стратэгіі і рамкі 1.2. Галіновыя законы і палітыка 1.3. Захады для стварэння працоўных месцаў і развіцця прадпрымальніцтва 1.4. Адукацыйныя і навучальныя праграмы
	2. Палітычныя рашэнні прымаюцца інфармавана і з удзелам некалькіх дзяржаўных органаў	16.6 16.7 16.7	2.1. Міністэрства з кампетэнцыяй і бюджэтам на культуру 2.2. Міжведамасная супраца 2.3. Дэцэнтралізаваныя абавязкі 2.4. Інфармацыйныя сістэмы і статыстыка
Разнастайнасць СМІ	3. Палітыка і захады падтрымліваюць разнастайнасць СМІ	16.10	3.1. Свабода СМІ 3.2. Падсправаздачнасць СМІ 3.3. Маніторынг СМІ 3.4. Валоданне СМІ
	4. Палітыка і захады падтрымліваюць разнастайнасць кантэнту ў СМІ		4.1. Грамадскія СМІ з культурным мандатам 4.2. Разнастайнасць кантэнту ў складанні праграм 4.3. Стымулы для развіцця айчыннага кантэнту 4.4. Тэндэнцыі ў галіне дадзеных і інфармацыі
Лічбавае асяроддзе	5. Палітыка і захады падтрымліваюць лічбавую творчасць, прадпрыемствы і рынкі	4.4	5.1. Разнастайныя ўдзельнікі лічбавых індустрыяў 5.2. Лічбавая трансфармацыя індустрыяў і ўстаноў 5.3. Лічбавая творчасць і кампетэнцыі
	6. Палітыка і захады стымуляюць доступ да разнастайных формаў культурнага самавыяўлення ў лічбавым асяроддзі		6.1. Доступ да айчыннага лічбавага кантэнту 6.2. Лічбавая пісьменнасць 6.3. Тэндэнцыі ў галіне дадзеных і інфармацыі
Партнёрства з грамадзянскай супольнасцю	7. Захады ўзмацняюць навыкі і патэнцыял грамадзянскай супольнасці	17.17	7.1. Спрыяльнае асяроддзе для АГС 7.2. Структураванне АГС 7.3. Фінансаванне АГС
	8. Грамадзянская супольнасць удзельнічае ў рэалізацыі Канвенцыі на нацыянальным і глабальным узроўнях	17.17 16.7	8.1. 8.2. 8.3. Ініцыятывы АГС 8.4. Удзел у працы кіроўных органаў Канвенцыі

Але што гэтыя загалойкі значаць на практыцы?

У якасці прыкладу: культурныя і мастацкія прадукты (музыка, фільмы, драмы і г. д.) складаюць вялізную частку вяшчальнага медыякантэнту, таму мяркуецца, што дзяржавы мусяць падтрымліваць разнастайнасць СМІ (пункты праверкі 3.1–3.4) і нават забяспечваць доступ грамадскасці да разнастайнасці кантэнту ў складанні праграм (пункт праверкі 4.2) і падтрымліваць вытворчасць айчыннага кантэнту (4.3).

Кожная з гэтых частак мае комплексны характар, але калі мы зірнём на «Разнастайнасць кантэнту ў складанні праграм» (4.2) і возьмем у якасці прыкладу музыку, то тады нам варта ўдакладніць, што мы маем на ўвазе пад разнастайнасцю музычнага выяўлення. Гаворка пра жанры (такія, як джаз, рытм-энд-блюз, блюз, этнічную і традыцыйную музыку супраць музыкі папулярнай і камерцыйнай)? Пра прэзентацыю на радыё ў прайм-тайм (у жывым эфіры) або пра стрымінгавое вяшчанне? Пра нацыянальныя квоты ці стымулы (4.3) і пра тое, як стымулы падтрымліваюць і ўзмацняюць айчыны кантэнт у параўнанні з міжнароднай музыкай? Калі так, то што такое «міжнародная музыка»? І як выглядае прадстаўленасць людзей рознага гендару і ўзросту? Ці можам мы супастаўляць жывую музыку з запісанай? Неабходна вырашаць усе гэтыя, а таксама шэраг іншых пытанняў на конт штодзённай прадукцыі грамадскага радыё і абавязкаў грамадскіх СМІ.

Калі вы возьмеце замест музыкі фільмы або тэлепраекты, знятыя або пастаўленыя грамадскім тэлебачаннем, вы будзеце задавацца тымі самымі пытаннямі. Затым давядзецца разабрацца, як яны апісаны ў кантрактах, дакументацыі і правілах, а таксама ва ўмовах фінансавання.

Грамадзянская супольнасць (у гэтым выпадку – найперш творчыя асацыяцыі/саюзы, калектывныя аўтарскія таварыствы, кіраўнікі культурных індустрыі і г. д.) з пазіцыі творцаў можа зрабіць істотны ўнёсак і прааналізаваць, наколькі вашая краіна распрацавала палітыку, адпаведную ўсім гэтым выдатным намерам.

Са структуры маніторынгу відаць, што ў кожным раздзеле разглядаецца некалькі ўзаемазвязаных пытанняў. Напрыклад, у вашай краіне можа быць нацыянальная квота на фільмы. Але ці сапраўды дзяржава фінансавана падтрымлівае развіццё айчыннай кінаіндустрыі? І ці актыўна яна падтрымлівае палітыку, якая забяспечвае ўмовы для развіцця лічбавай творчасці і кампетэнцый (5.3)?

Табліца ЮНЕСКА ў гэтым сэнсе тычыцца вельмі канкрэтных пытанняў, звязаных з культурнай палітыкай, але ўстойліваасць забяспечваецца толькі ў тым выпадку, калі дзяржава ўключаюць культуру ў свае планы развіцця і прызнаюць культурнае самавыяўленне і культурныя індустрыі стратэгічнымі сферамі ў сваёй палітыцы і планах.

Возьмем у якасці прыкладу Швецыю⁹ і вялізны поспех шведскіх музычных індустрыі, Данію¹⁰ і міжнародны поспех дацкіх фільмаў. Гэта вынік доўгатэрміновай дзяржаўнай і грамадскай падтрымкі і стратэгіі, якія ўключаюць магчымасці вучыцца і павышаць кваліфікацыю, заканадаўства аб аўтарскіх правах, сістэмы грантаў, добра арганізаваныя творчыя асацыяцыі, фінансавую падтрымку прамысловасці і супольную працу з ёй, а таксама плюсы міжнароднай супрацы. Загалойкі наступнай табліцы ЮНЕСКА апісваюць, як культура можа быць інтэгравана ў планы ўстойлівага развіцця.

9 <https://sweden.se/culture/arts-design/the-swedish-music-miracle>

10 <https://www.dfi.dk/en/english/news/oscar-facts-danish-perspective>

Мэта 3 – інтэграваць культуру ў планы ўстойлівага развіцця

Сферы маніторынгу	Паказчыкі	Задачы МУР	Сродкі праверкі
Нацыянальныя палітыкі і планы ўстойлівага развіцця	15. Нацыянальныя палітыкі і планы ўстойлівага развіцця ўключаюць кірункі дзейнасці для падтрымкі разнастайных формаў культурнага самавыяўлення	8.3 17.14	15.1. Культура і творчасць у нацыянальных планах развіцця 15.2. Дзяржаўныя органы культуры ў планаванні і рэалізацыі 15.3. Ацэнка нацыянальных планаў і стратэгий развіцця
	16. Палітыка і захады падтрымліваюць роўнае размеркаванне культурных рэсурсаў і інклюзіўны доступ да такіх рэсурсаў		16.1. Планы рэканструкцыі на аснове культуры 16.2. Удзел і доступ да разнастайных формаў культурнага самавыяўлення
Міжнародная супраца дзеля ўстойлівага развіцця	17. Стратэгіі супрацы дзеля развіцця ўключаюць кірункі дзейнасці для падтрымкі разнастайных формаў культурнага самавыяўлення	17.2	17.1. Культура і творчасць у стратэгіях супрацы дзеля развіцця 17.2. Афіцыйная дапамога на мэты развіцця культуры 17.3. Ацэнка стратэгий супрацы дзеля развіцця
	18. Праграмы супрацы дзеля развіцця ўзмацняюць творчыя сектары ў краінах, што развіваюцца.	17.9 17.9 17.9	18.1. Падтрымка распрацоўкі і рэалізацыі палітыкі ў галіне культуры 18.2. Падтрымка развіцця мікра-, малых і сярэдніх прадпрыемстваў культуры 18.3. Падтрымка творцаў і творчасці

ПРАВЕРКА Ў РЕАЛЬНЫХ УМОВАХ

Ці выконваецца гэта ў 150 краінах, якія ратыфікавалі Канвенцыю ЮНЕСКА?

Не зусім!

У Глобальнай справаздачы ЮНЕСКА за 2022 год¹¹ прыводзяцца наступныя высновы:

«За апошнія дзесяцігоддзе дзяржаўныя інвестыцыі ў культуру, з некаторымі выключэннямі, няўхільна зніжаліся – і гэта моцна паўплывала на трываласць і ўстойлівасць культуры і творчасці, асабліва ў часы крызісу.

Нягледзячы на тое, што існуе адносна вялікая колькасць навучальных і падрыхтоўчых праграм для культуры і творчасці, захоўваюцца істотныя адрозненні паміж рэгіёнамі, асабліва ў галіне лічбавых навыкаў і культурнага менеджменту.

Хаця праблема са стварэннем годных эканамічных магчымасцяў для творцаў і дзеячаў культуры выклікае ўсё большую заклапочанасць, ранейшыя фактары ўразлівасці, узмоцненыя пандэміяй COVID-19, патрабуюць большай увагі да асаблівых патрэб творцаў і прафесіяналаў у галінах культуры (у тым ліку да іх сацыяльнага забеспячэння і дабрабыту)».

¹¹ <https://en.unesco.org/creativity/publications/2022-global-report-reshaping-policies-creativity>

СВАБОДА ТВОРЧАСЦІ

Свабода выяўлення меркавання – ключавое права, якое гарантуецца міжнароднымі дакументамі ў правах чалавека, што абараняюць асноўныя свабоды. Таму, у прынцыпе, усе людзі карыстаюцца правамі на свабоду выяўлення меркавання і творчасці, правамі ўдзельнічаць у культурным жыцці і цешыцца мастацтвам.

Творцы не маюць дадатковых правоў, аднак прызнаецца, што свабода творчасці трапляе пад катэгорыю свабоды выяўлення меркавання, адпаведна, такім жа чынам гарантуецца і абараняецца. Міжнароднае заканадаўства абараняе гэтыя правы з канца 1940-х гадоў, калі была абвешчана Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека.

Як згадвалася вышэй, у Канвенцыі 2005 года асобна гаворыцца, што «культурную разнастайнасць можна ахоўваць і падтрымліваць толькі ў тым выпадку, калі гарантуюцца правы чалавека і асноўныя свабоды, такія, як свабода выяўлення меркавання, інфармацыі і камунікацыі, а таксама магчымасць людзей выбіраць формы культурнага самавыяўлення».

Але, як вядома, гэтыя правы парушаюцца ва ўсім свеце, што адмоўна ўплывае на творцаў, культурных прадзюсараў і ўстановы, а таксама на грамадскасць.

Не існуе ўніверсальнага вызначэння «свабоды творчасці», як няма і ўніверсальнага вызначэння «творцы». Аднак з 1980 года тэрмін «свабода творчасці» або «свабода мастацкага самавыяўлення» ўсё часцей выкарыстоўваецца ў дыскурсах ААН, а таксама арганізацыямі і ўстановамі, якія дакументуюць, абмяркоўваюць і адстойваюць права творцаў на свабоду выяўлення меркавання.

У Рэкамендацыі ЮНЕСКА 1980 года аб статусе творцы¹² правы творцаў разглядаюцца цэласна. Гэта таксама адлюстроўваецца ў Канвенцыі ЮНЕСКА 2005 года, куды свабода творчасці ўключана як істотная мэта ў сістэме маніторынгу. Таму ў вызначэнні свабоды творчасці, якое падае ЮНЕСКА, да гэтых правоў далучаецца некалькі дадатковых, і ў сукупнасці яны выглядаюць наступным чынам:

- права тварыць без цензуры і запужвання;
- права на падтрымку і распаўсюд мастацкіх твораў, а таксама на ўзнагароджанне за іх;
- права на свабоду перамяшчэння;
- права на свабоду асацыяцыі;
- права на абарону сацыяльных і эканамічных правоў;
- права на ўдзел у культурным жыцці.

Рэкамендацыя вызначае, што ўрады мусяць рабіць:

«усе неабходныя крокі, каб стымуляваць мастацкую творчасць і росквіт таленту, у прыватнасці, пільнуючы меры забеспячэння большай свабоды для творцаў, без якой тыя не могуць выконваць сваю місію, і павышэнне іх статусу шляхам прызнання іх права карыстацца плёнам сваёй працы».

СПРАВАЗДАЧА ФАРЫДЫ ШАХІД

У сакавіку 2013 года Спецыяльная дакладчыца ААН па культурных правах Фарыда Шахід падала ў Раду ААН па правах чалавека справаздачу пад назвай «Права на свабоду мастацкага самавыяўлення і творчасці»¹³ (далей – справаздача Шахід).

Справаздача Шахід зрабілася адным з найважнейшых арыенціраў для творцаў і арганізацый, якія адстойваюць свабоду творчасці і адсочваюць сітуацыю з ёй.

У справаздачы няма вызначэння «свабоды творчасці», але, як і ў дакументах ЮНЕСКА, свабода мастацкага самавыяўлення і творчасці разглядаецца там у пашыраным кантэксце і, як гаворыцца ў прэамбуле, увага ў справаздачы «звяртаецца на размаітыя спосабы, якімі можа быць абмежавана права на свабоду, неабходнае для мастацкага самавыяўлення і творчасці».

У справаздачы выказваецца «заклапочанасць, якая расце ва ўсім свеце, з нагоды таго, што галасы творцаў рознымі сродкамі і спосабамі заглушаліся або дагэтуль заглушаюцца», а таксама пералічваюцца законы і прадпісанні, якія абмяжоўваюць свабоду творчасці. Апроч гэтага, Шахід разглядае матывацыі, якія стаяць за ўвядзеннем гэтых абмежаванняў, – яна акрэслівае іх як «часцей за ўсё палітычныя, рэлігійныя, культурныя або маральныя». Гэтыя матывацыі «грунтуюцца на эканамічных інтарэсах або іх спалучэнні». Яна заклікае дзяржавы «крытычна перагледзець сваё заканадаўства і падыходы, якія абмяжоўваюць права на свабоду мастацкага самавыяўлення і творчасці, беручы пад увагу свой абавязак паважаць, абараняць і рэалізоўваць гэтае права».

Неўзабаве пасля прэзентацыі справаздачы Шахід у 2013 годзе больш за 50 дзяржаў як Глобальнай Поўначы, так і Глобальнага Поўдня, у супрацы з

13 <https://daccess-ods.un.org/tmp/7728186.84577942.html>

арганізацыямі грамадзянскай супольнасці, падрыхтавалі рэзалюцыю аб свабодзе творчасці.

Краіны, якія яе падпісалі (у тым ліку Арменія, Данія і Грузія), пацвердзілі, што «працягнуць падтрымліваць і абараняць права на свабоду выяўлення меркавання, у тым ліку на свабоду мастацкага і творчага самавыяўлення, дзе б яно ні трапляла пад пагрозу».

Якой бы значнай ні была гэтая заява, варта, аднак, зазначыць, што сярод краін, якія яе падтрымалі, былі і такія парушальніцы права на свабоду творчасці, як Турцыя, Венгрыя і Польшча.

Раней, у тым жа годзе, калі была зроблена заява, тэрарысты напалі на рэдакцыю французскага сатырычнага часопіса «Charlie Hebdo» і забілі некалькіх яго супрацоўнікаў. А ў наступныя гады быў здзейснены шэраг нападаў падчас канцэртаў у Францыі, Вялікабрытаніі і ЗША, што прывяло да гібелі сотняў чалавек, якія прыйшлі на канцэрты.

Такім чынам, хаця адна з праблем – гэта дзяржаўная цензура, грамадзянскія аб'яднанні (рэлігійныя і палітычныя) часта таксама далучаюцца да пагроз і нават нападаў на свабоду творчасці. Гэта спараджае страх, а ў многіх выпадках – і самацензуру, як сярод творцаў, так і сярод арганізатараў.

Як гаворыцца ў справаздачы Уяят/Рэйтава «Мастацтва. Абарона і падтрымка свабоды творчасці»¹⁴:

«Канфлікты вакол мастацкага самавыяўлення часта нараджаюцца з напружання ў грамадстве, якое

ўзнікае з супрацьлеглых палітычных, сацыяльных або рэлігійных поглядаў і традыцый. Некаторыя з гэтых канфліктаў выходзяць за межы мясцовага кантэксту. У глабалізаваным свеце з сусветным выкарыстаннем сацыяльных сетак і распаўсюджанасцю тролінгу і «фэйкавых навін» такія спрэчкі лёгка транслююцца з аднаго кутка свету ў іншы».

Мы, без сумневу, жывём у свеце, дзе не толькі існуе новая, але і часам адраджаецца старая адчувальнасць і дзе асобныя групы адкрыта, а бывае, і жорстка выказваюцца пра тое, як іх «крыўдзіць» мастацкае самавыяўленне, якое супярэчыць іх светапогляду і ідэалогіям.

Такім чынам, у асобных людзей або груп, якія адчуваюць сябе «пакрыўджанымі», могуць быць вельмі важкія аргументы, але права на свабоду выяўлення меркавання дзейнічае ў абодва бакі і крытыкаваць або высмейваць палітыкаў і рэлігіі – гэта асноўныя правы чалавека, у той час як відавочная мова нянявісці забаронена законам. Хаця міжнародныя канвенцыі дапускаюць абмежаванне свабоды творчасці, калі пэўныя формы выяўлення меркавання могуць пагражаць бяспецы дзяржавы, асабліва ва ўмовах надзвычайнага становішча, вельмі складана давесці, што яны дэ-факта сапраўды ствараюць нейкую небяспеку.

14 https://hildata.uni-hildesheim.de/api/v1/objects/uuid/ach0f28d-631d-4eb3-8393-55965670477a/file/id/18175/file_version/name/original

МАНІТОРЫНГ ПАРУШЭННЯЎ

Міжнародны ПЭН-клуб быў першай арганізацыяй, якая паслядоўна дакументавала парушэнні і факты нападаў на пісьменнікаў. У 1960 годзе ПЭН-клуб у сваёй штаб-кватэры ў Лондане заснаваў камітэт «Пісьменнікі ў зняволенні», каб адсочваць напады, даваць парады і ад імені сябраў ПЭН-клуба каардынаваць іх дзейнасць. Раз на год Міжнародны ПЭН-клуб публікуе спіс спраў пісьменнікаў з усяго свету, якіх трымаюць пад вартай або іншым чынам пераследуюць за іх мірную палітычную дзейнасць або выкананне прафесійных абавязкаў¹⁵.

Арганізацыя «Freemuse», заснаваная ў 1999 годзе, першапачаткова канцэнтравалася на цензур, датычнай музыкі і музыкаў, а пазней у 2011 годзе пашырыла сваю дзейнасць на ўсе віды мастацтва. «Freemuse» штогод публікуе справаздачу «Стан свабоды творчасці»¹⁶, дзе дакументуюцца парушэнні ва ўсім свеце. За мінулыя гады «Freemuse» апублікавала таксама шэраг справаздач па краінах і зборнікі артыкулаў пра парушэнні свабоды творчасці.

СВАБОДА ТВОРЧАСЦІ – ЛАНДШАФТ

З 2011 года ландшафт свабоды творчасці паступова змяняўся: з адносна невялікай колькасці ключавых АГС, якія падтрымліваюць і абараняюць свабоду творчасці і маюць непаслядоўную донарскую палітыку, ён ператварыўся ў тое, што цяпер можна апісаць як сектар. Гэты разнародны ландшафт складаецца з шэрагу арганізацый і ўстаноў, якія наўпрост або ўскосна падтрымліваюць свабоду творчасці, напрыклад, з гледзішча інфармаванага мастацтва. Яны займаюць прафесійную пазіцыю ў сферы правоў чалавека і свабоды слова і працуюць дзеля сацыяльных інавацый і развіцця, акадэмічных даследаванняў і ў юрыдычным сектары.

Усё гэта значыць, што адна і тая ж з’ява можа выклікаць мноства розных рэакцый. Важна разумець, што кожны з гэтых кірункаў будзе мець уласны досвед, глыбокае разуменне і, у пэўных выпадках, строгія метадалогіі, распрацаваныя на працягу многіх гадоў. Таксама там будучы выдатна разбірацца ў адпаведных зменах і тэндэнцыях у сваіх сферах. У гэтым сектары ключавыя арганізацыі / асобныя людзі, донары, фармавальнікі палітык і адпаведныя арганізацыі ААН пастаянна ўзаемадзейнічаюць і маюць агульнае разуменне і метады падтрымкі канцэпцыі свабоды творчасці; у многіх выпадках на гэтым шляху ўжо развіліся нефармальныя адносіны.

Акадэмічных даследаванняў свабоды творчасці няшмат, але яны робяцца ўсё больш даступнымі. Універсітэт Гільдэсгайма ў межах свайго праекта «Правасуддзе ў дачыненні да правоў на мастацтва» прапануе найлепшы агляд справаздач і даследаванняў¹⁷.

¹⁵ <https://pen-international.org/who-we-are/case-lists>

¹⁶ <https://freemuse.org/>

¹⁷ <https://www.uni-hildesheim.de/arts-rights-justice-library/tag/artistic-freedom/>

Дакументацыя

Міжнародны ПЭН-клуб / PEN International
<https://pen-international.org/>
Аб'яднанне «Творцы ў небяспецы» / Artists at Risk Connection
<https://artistsatriskconnection.org/>
«Freemuse»
<https://freemuse.org/>
Фонд правоў чалавека / Human Rights Foundation
<https://hrf.org/>
Індэкс цензуры / Index on Censorship
<https://www.indexoncensorship.org/>
«Selam»
<http://selam.se/eng/>
Нацыянальная кааліцыя супраць цензуры / National Coalition Against Censorship
<https://ncac.org/>
«Koalisi Seni»
<https://koalisiseni.or.id/en/>
«Nhimbe Trust»
<https://www.nhimbe.org/>

Бяспечныя прасторы / творчыя рэзідэнцыі

Ініцыятыва свабоды творчасці / Artistic Freedom Initiative (AFI)
<https://artisticfreedominitiative.org/>
«Safemuse»
<https://safemuse.org/>
Міжнародная сетка гарадоў-прытулкаў / The International Cities of Refuge Network (ICORN)
<https://icorn.org/>
«Творцы ў небяспецы» / Artists at Risk (AR)
<https://artistsatrisk.org/>
«Martin Roth-Initiative»
<https://www.martin-roth-initiative.de/>
«Ettijahat – Independent Culture»
<https://www.ettijahat.org/>
«Culture Resource» (Al-Mawred Al-Thaqafy)
https://mawred.org/rp_languages/english/

Даследаванні і архіў

Бібліятэка правасуддзя па правах на мастацтва / Arts Rights Justice Library
<https://www.uni-hildesheim.de/arts-rights-justice-library/>

Тэрміновая і юрыдычная дапамога

«Перадавыя абароны» / Front Line Defenders
<https://www.frontlinedefenders.org/>
«Юрысты авангарду» / Avant-Garde Lawyers (AGL)
<https://avantgardelawyers.org/>

Сеткі

«Safe Havens Freedom Talks» (SH|FT)
<https://sh-ft.org/>
«Culture Action Europe»
<https://cultureactioneurope.org/>
Еўрапейскі альянс кампазітараў і аўтараў песень / European Composer & Songwriter Alliance (ECSA)
<https://composeralliance.org/>
Еўрапейская музычная рада / European Music Council
<https://www.emc-imc.org/>
Еўрапейскі альянс акадэміяў / European Alliance of Academies
<https://allianceofacademies.eu/>

МАЕ ПРАВЫ ПАРУШАНЫ – ШТО РАБІЦЬ?

Калі ваша праца пацярпела ад цензуры або вашу заяўку на арганізацыю імпрэзы адхілілі, вам варта неадкладна запытаць падрабязнага тлумачэння ў адпаведных органах. Падумайце, ці можа ваша сетка (асацыяцыі мастакоў, саюзы і іншыя арганізацыі такога кшталту) дапамагчы вам юрыдычнай парадай. Пераканайцеся, што вы задакументавалі ўсе падрабязнасці (што? калі? дзе? хто? як?) і падумайце, ці можа парушэнне быць цікавым для міжнароднага ландшафту свабоды творчасці і выклікаць заклапочанасць у яго прадстаўнікоў. Большасць арганізацый, якія займаюцца свабодой творчасці, у той або іншай форме ангажаваны і ў адстойванне інтарэсаў творцаў – з дапамогай зваротаў, заяў, публікацый даследчых прац, юрыдычнага прадстаўніцтва і адпаведных імпрэзаў. Некаторыя з іх каардынуюць дзейнасць праз сеткі або прапануюць фінансавую дапамогу.

Арганізацыі ўсё часцей запрашаюць Спецыяльнага дакладчыка ААН па культурных правах паўдзельнічаць у сваіх імпрэзах і семінарах, а некаторыя робяць свой унёсак у штогадовыя і тэматычныя справаздачы.

Аднак, за выключэннем «Freemuse» і ПЭН-клуба, нямногія арганізацыі ў гэтым асяроддзі выкарыстоўваюць розныя інструменты ААН, такія, як механізм універсальнага перыядычнага агляду (УПА), дапамогу Спецыяльных дакладчыкаў ААН або працэдуру падачы скаргаў у ЮНЕСКА, каб выказаць заклапочанасць наконт асоб, пацярпелых ад нападу.

ЯК Я МАГУ ПАДАЦЬ СКАРГУ?

Прачытайце раздзел пра механізмы ААН і Рады Еўропы ў гэтым дапаможніку.

БОЛЬШ ІНФАРМАЦЫІ ТУТ:

https://hildata.uni-hildesheim.de/api/v1/objects/uuid/acb0f28d-631d-4eb3-8393-55965670477a/file/id/18175/file_version/name/original

<https://www.artistrights.info/how-to-use>

<https://artistsatriskconnection.org/guide>

ПРЫЯРЫТЭТ ГЕНДАРНАЙ ПРАБЛЕМАТЫКІ І КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ

Жанчыны

Чаму жанчыны ў Даніі бяруць у публічных бібліятэках удвая больш кніг, чым мужчыны? Жанчыны ў многіх краінах удзельнічаюць у культурным жыцці актыўней за мужчын. Аднак, калі мы паглядзім на становішча і ролю творцаў-жанчын і спецыялістаў, якія працуюць у культурным сектары, навідавоку будучы няроўнасць і структурная дыскрымінацыя.

Кароткі агляд гендарнага складу аднаго з найбуйнейшых музычных фестываў Еўропы, дацкага фестываля «Roskilde», паказаў, што ў 2017 годзе ў ім паўдзельнічалі 64 % выступоўцаў-мужчын, 18 % выступоўцаў-жанчын і 18 % змешаных калектываў. Арганізацыя адзначыла гендарны дысбаланс на фестывалі і заснавала аперэджальную гендарную ініцыятыву, якая засяродзілася на стварэнні мадэляў для пераймання і на падтрымцы маладых талентаў¹⁸.

Прадстаўніцтва розных гендараў у культуры можна вызначыць з дапамогай розных паказчыкаў, і хаця рух 2017 года #MeToo найбольш увагі аддаў сексуальнаму гвалту ў галіне мастацтва і медыяіндустрыі, ён таксама ўзняў (і працягвае ўздымаць) новыя дыскусіі пра гендарную рэпрэзентацыю ў мастацтве і культурным жыцці і ставіць пад сумнеў тое, як размяркоўваюцца сродкі.

Палітыка гендарнай роўнасці Міністэрства адукацыі і культуры Фінляндыі

У 2018 годзе Міністэрства адукацыі і культуры Фінляндыі, каб глыбей разабрацца ў дыскусіі #MeToo, замовіла даследаванне гендарнай роўнасці ў культурным і творчым сектарах краіны. У даследаванні закраналіся пытанні, чаму ў мастацкім і культурным жыцці Фінляндыі ёсць эпізоды сексуальных дамаганняў або гендарнага гвалту, а таксама незвычайных паводзінаў. Даследаванне правёў цэнтр даследаванняў культурнай палітыкі «Сіроге», у 2019 годзе была апублікавана выніковая справаздача «Яна гуляе як мужчына! Як узмацніць роўнасць і дабрабыт на працы ў галіне культуры?» Акрамя актуальнай статыстыкі і прыкладаў належнай практыкі, у справаздачы прапануюцца рэкамендацыі, як палепшыць дабрабыт і забяспечыць роўныя ўмовы працы для творцаў і дзеячаў культуры, такія, як:

- уключыць планы забеспячэння роўнасці ў заяўкі на фінансаванне разам з фінансавымі санкцыямі ў выпадку незвычайных паводзінаў з магчымым спыненнем фінансавання;
- пастаянна збіраць і публікаваць звесткі пра стан гендарнай роўнасці ў культурным і творчым сектары;
- ладзіць трэнінгі гендарнай роўнасці для кіраўнікоў/лідараў/інспектараў;
- дэмантаваць састарэлыя гендарныя традыцыі, стэрэатыпы і міфы пра геніяльнасць, памятаючы, што ніхто не можа быць настолькі выключным, каб мець права або асаблівы прывілей уліскаць іншых;
- забяспечыць годныя ўмовы працы, нават калі праца ўспрымаецца як прызвание.

Адным з канкрэтных крокаў, зробленых Міністэрствам адукацыі і культуры Фінляндыі ў 2019 годзе, стала прыняцце Інструкцыі для інтэграцыі на 2020–2023 гады, плана дзеянняў для падтрымкі працоўнай гендарнай роўнасці і недыскрымінацыі. Акрамя таго, палажэнне пра гендарную роўнасць было ўключана ва ўсе гранты міністэрства з 2020 года. У гэтым палажэнні вядзецца пра тое, што ўсе атрымальнікі грантаў мусяць падтрымліваць у сваёй дзейнасці гендарную роўнасць і недыскрымінацыю, рабіць пра гэта справаздачу і забяспечваць выкананне працы ў рамках юрыдычных патрабаванняў (Закон аб гендарнай роўнасці і Закон аб недыскрымінацыі).

Гэтыя ініцыятывы заслгоўваюць яшчэ большай увагі з улікам таго, што ў сваёй перыядычнай справаздачы аб рэалізацыі Канвенцыі за 2016 год Фінляндыя заявіла, што гендар тады не быў нават часткай палітыкі краіны ў галіне культуры або мастацтва.

Крыніцы: штоквартальная справаздача Фінляндыі, www.cupore.fi/en/publications/cupore-publications/the-girl-plays-like-a-man.

Менш абмяркоўваецца доступ жанчын да мастацтва, які ў многіх краінах усё яшчэ жорстка кантралюецца ў сілу культурных, сацыяльных і рэлігійных нормаў.

Жаночыя мадэлі для пераймання, несумненна, здольныя натхняць дзяўчат рэалізоўваць свае таленты, аднак сістэмную дыскрымінацыю змяніць складана. Жанчынам ва ўсім свеце па-ранейшаму цяжэй, чым мужчынам, дабіцца ў творчых прафесіях прызнання і ўхвалы сваёй працы¹⁹. Але захады робяцца, напрыклад, у Швецыі, дзе ў справаздачы Шведскага інстытута кіно за 2021/2022 гады²⁰ адзначаецца, што кінапраекты рэжысёраў атрымліваюць больш падтрымкі, чым кінапраекты іх калег-мужчын.

Няма сумневу, што рух #MeToo адыграў вызначальную ролю ў зменах (і ва ўзмацненні ранейшых высілкаў) палітыкі і практыкі ў некаторых краінах. У Фінляндыі Міністэрства адукацыі і культуры прапануе фінансавую падтрымку ў галіне тэатра і кіно і ў тым ліку прадугледжвае практычныя захады, якія засцерагаюць ад дамаганняў і падтрымліваюць правы і абавязкі працадаўцаў. Справаздача за 2018 год, падрыхтаваная на замову Міністэрства адукацыі і культуры Фінляндыі, прычынілася да з'яўлення новых рэкамендацый для інтэграцыі шырокага спектра – ад навучальных курсаў у гендарных пытаннях да планаў забеспячэння роўнасці ў заяўках на фінансаванне.

Прадстаўнікі структур ААН ЮНЕСКА, як і трымальнікі мандатаў Спецыяльнага дакладчыка ў галіне культуры, актыўна падтрымлівалі і абмяркоўвалі гендарныя пытанні, звязаныя з культурай і мастацтвам.

Такім чынам, пытанні, звязаныя з жанчынамі / гендарнымі правамі, разглядаюцца ў некалькіх справаздачах Спецыяльных дакладчыкаў (СД), а таксама ў справаздачы 2012 года, спецыяльна прысвечанай «рэалізацыі жанчынамі культурных правоў на роўнай аснове»²¹. У справаздачы падкрэсліваецца права жанчын на доступ да культурнага жыцця, удзел у ім і ўнёсак ва ўсе яго аспекты. Гэта, паводле СД, «уключае іх права актыўна ўдзельнічаць у выяўленні і інтэрпрэтацыі культурнай спадчыны і ўплываць, якія культурныя традыцыі, каштоўнасці або звычаі варта захаваць, пераарыентаваць, змяніць або адкінуць. Гендар, культура і правы перасякаюцца забытым і складаным чынам, і неабходна разумець, што культурныя правы датычаць тых, хто ў супольнасці мае ўладу вызначаць сваю калектыўную ідэнтычнасць. Рэальнасць разнастайнасці ўнутры супольнасці патрабуе, каб усе галасы ў ёй, у тым ліку тыя, што прадстаўляюць інтарэсы, жаданні і пункты гледжання канкрэтных груп, былі пачуты без дыскрымінацыі».

Былая Спецыяльная дакладчыца ААН Фарыда Шахід падкрэсліла: «неабходна разумець, што культурныя правы датычаць тых, хто ў супольнасці мае ўладу вызначаць сваю калектыўную ідэнтычнасць. Існаванне і згуртаванасць канкрэтнай культурнай супольнасці не мусіць дасягацца за кошт інтарэсаў часткі яе чальцоў».

У справаздачы Спецыяльная дакладчыца падкрэсліла, што забеспячэнне роўнай рэалізацыі культурных правоў – эфектыўны спосаб пазбегнуць выкарыстання культурных аргументаў як перашкоды для поўнай рэалізацыі правоў жанчын.

19 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380474>

20 <https://www.filminstitutet.se/globalassets/2-fa-kunskap-om-film/analys-och-statistik/publikationer/jamstalldhet/jamstallhetsrapport21-22.pdf>

21 <https://undocs.org/en/A/67/287>

ЛГБТКІ+ – змешаная рэальнасць ва ўсім свеце

У кіно, на тэлебачанні і ў іншых СМІ ўсё часцей з'яўляюцца пазітыўныя, гуманныя і рэалістычныя вобразы ЛГБТКІ+. Дзясяткі штогадовых фестываляў прысвячаюцца праблемам і клопатам ЛГБТКІ+, і ўжо гучаць уплывовыя галасы вядомых асоб, якія ўваходзяць у гэтую супольнасць або робяцца яе папличнікамі, з усіх сфер культурнага жыцця, у тым ліку ад усюдыісных зорак відовішчнай індустрыі і сацыяльных сетак²².

Аднак у большасці краін сітуацыя выглядае іначэй. У свеце шырока распаўсюджаны дыскрымінацыя і парушэнні культурных правоў і правоў чалавека ў дачыненні да ЛГБТКІ+. Але ці законная дыскрымінацыя лесбіянак, геяў, бісексуалаў, трансгендараў або інтэрсексуалаў? Адказ – не. Права на роўнасць і недыскрымінацыю – асноўны прынцып правоў чалавека, замацаваны ў Хартыі ААН, Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і ў даследаваннях аб правах чалавека. Першыя словы УДПЧ гучаць недвухсэнсоўна: «Усе людзі нараджаюцца свабоднымі і роўнымі ў сваёй годнасці і правах».

У апошнія гады некалькі арганізацый ААН, а таксама многія АГС надаюць шмат увагі парушэнням правоў ЛГБТКІ+. Насуперак міжнароднаму праву, некаторыя краіны працягваюць уціскаць, пераследаваць і нават забіваць грамадзян, якія не лічаць сябе «традыцыйнымі мужчынамі або жанчынамі».

Сусветная кампанія ААН супраць гамафобіі і трансфобіі²³ апублікавала некалькі дакументаў і ініцыявала мноства кампаній за правы ЛГБТКІ+. Дакументы ўключаюць усе спасылкі на міжнароднае права. Вось адзін з прыкладаў:

«Гарантыя роўнасці і недыскрымінацыі, прадугледжаная міжнародным заканадаўствам у галіне правоў чалавека, распаўсюджваецца на ўсіх людзей незалежна ад полу, сексуальнай арыентацыі і гендарнай ідэнтычнасці або «іншага статусу». <...> Гэта значыць, што размяжоўваць правы людзей на падставе таго, што яны з'яўляюцца лесбіянкамі, геямі, бісексуаламі або трансгендарамі (ЛГБТ), – гэтак жа незаконна, як рабіць гэта на падставе колеры скуры, расы, полу, рэлігіі або любога іншага статусу»²⁴.

Але, як і ў выпадку з усімі правамі чалавека, многія краіны парушаюць гэтыя правы незалежна ад таго, ратыфікавалі яны міжнародныя канвенцыі ці не.

У Расіі: Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях, артыкул 6.21: «прапаганда» – гэта распаўсюд сярод непаўналетніх інфармацыі, накіраванай на фармаванне нетрадыцыйных сексуальных установак, наданне прывабнасці нетрадыцыйным сексуальным адносінам, раўнаванне сацыяльнай каштоўнасці традыцыйных і нетрадыцыйных сексуальных адносін ці абуджэнне цікавасці да такіх дзеянняў.

У ЗША: Кодэкс штата Алабама, раздзел 16. Адукацыя § 16-40A-2, С (8): вучэбныя матэрыялы і інструкцыі, датычныя палавога выхавання або хвароб, што перадаюцца палавым шляхам, мусяць падкрэсліваць, <...> што фактычна і з гледзішча грамадскага здароўя гомасексуальнасць не з'яўляецца прымальным для шырокай публікі ладам жыцця і што паводле законаў штата гомасексуальныя паводзіны адносяцца да крымінальных злачынстваў.

Крыніца: [Freemuse.org](https://www.freemuse.org)

22 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/220/72/PDF/N1922072.pdf?OpenElement>

23 <https://www.unfe.org/>

24 <https://www.unfe.org/wp-content/uploads/2018/10/Equality-And-Non-Discrimination-English.pdf>

«Freemuse», арганізацыя, якая займаецца маніторынгам свабоды творчасці, разгледзела 149 выпадкаў парушэння свабоды творчасці ў дачыненні да творцаў ЛГБТКІ+ і іх твораў, задакументаваных у перыяд са студзеня 2018 па чэрвень 2020 года ў 39 краінах і ў анлайн-прасторах (як у тых, дзе крыміналізуюць гомасексуальнасць або караюць за «прасоўванне гомасексуальнасці», так і ў тых, дзе не накладваюць юрыдычных абмежаванняў на творцаў ЛГБТКІ+ або на прасоўванне квір-твораў у грамадскіх месцах) – і заканадаўчыя рамкі ўсюды ў пэўнай ступені пакідаюць месца для задушэння свабоды творчасці»²⁵.

Відавочна, што дакументы дэманструюць толькі «верхавіну айсберга», бо большасць парушэнняў і актаў самацэнзуры ніколі не фіксуецца і не дакументуецца.

Тым не менш, справаздача паказала, што мастацкае самавыяўленне, датычнае досведу ЛГБТКІ+, характэрнае для большасці краін, незалежна ад палітычных, прававых і сацыяльных перашкод. Чым гэтыя кантэксты адрозніваюцца, дык гэта ступенню, у якой «творцы могуць мець доступ да аўдыторыі, прафесійных сетак, культурных устаноў, фінансавай падтрымкі і платформаў для прасоўвання сваёй працы. Таксама яны цярапляць ад рознага ўзроўню грамадскага неўхвалення, непрыняцця, пагроз, гвалту і іншых формаў жорсткага абыходжання»²⁶.

«Вясёлкавая Мадонна» Эльжбеты Падлесьнай

У 2019 годзе польскую ЛГБТКІ+ і фемінісцкую актывістку Эльжбету Падлесьну арыштавалі за плакат з выявай Божай Маці з німба, пафарбаваным у колеры вясёлкавага сцяга (што сімвалізуе супольнасць ЛГБТКІ+). Плакат з'явіўся ў Плоцку ў канцы красавіка і стаў вядомы як «Вясёлкавая Мадонна». Перад арыштам супрацоўнікі паліцыі ўчынілі ў доме мастачкі вобшук і канфіскавалі ноўтбук, мабільны тэлефон і карты памяці. Саму яе на некалькі гадзін затрымалі паводле абвінавачвання ў «абразе рэлігійных пачуццяў». Хаця ў ліпені 2019 года суд у Плоцку паставіў, што затрыманне было неабгрунтаваным, суддзя па-ранейшаму сцвярджаў, што яно было законным²⁷. У сакавіку 2021 года суд зняў з Эльжбеты Падлесьнай і дзвюх іншых праваабаронцаў-жанчын абвінавачванне ў «абразе рэлігійных пачуццяў» паводле артыкула 196 Крымінальнага кодэкса Польшчы²⁸.

25 <https://freemuse.org/media/ub5lby5/painting-the-rainbow-digital-5.pdf>

26 Там жа.

27 Там жа.

28 <https://www.frontlinedefenders.org/en/case/women-human-rights-defenders-acquitted-rainbow-virgin-mary-case#case-update-id-13386>

Але країни – і нават гарады ўнутры адной краіны – моцна адрозніваюцца паводле свайго стаўлення да супольнасцяў ЛГБТКІ+.

Тыгран Аміран, кіраўнік армянскай НДА «Cultural and Social Narratives Lab» («Лабараторыя культурных і сацыяльных наратываў»), вылучае наступныя праблемы ў рэгіёне Усходняга суседства:

«Бачнасць або рэпрэзентацыя ЛГБТКІ+, а таксама жанчын у культурнай прасторы постсавецкіх краін працягвае знавацца моцны ціск з боку патрыярхальных уяўленняў і празмернай маскуліннасці. Важным пытаннем, якое варта абмеркаваць, з'яўляецца не толькі візуалізацыя геяў, лесбіянак або квір-людзей у папулярнай культуры, але і адлюстраванне культурнай мінуўшчыны. Ці гатовыя, напрыклад, сучасныя грамадствы постсавецкіх краін прыняць квір-культуру савецкай або дасавецкай эпохі?

Культурныя ўстановы рэдка разглядаюць супольнасць ЛГБТКІ+ як паўнацэнных удзельнікаў культурнай мінуўшчыны. Сама мінуўшчына не падлягае ў гэтым кантэксце рэінтэрпрэтацыі. Напрыклад, тэма гомасексуальнасці Сяргея Параджанава (славутага армянскага рэжысёра і мастака) дагэтуль застаецца табуізаванай. У прамовах музейных супрацоўнікаў і экскурсаводаў да сёння можна пачуць, што «на яго ўзвялі паклёп і пасадылі з гэтым артыкулам». Такім чынам, няправільны не сам артыкул, а судзізі, якія палічылі Параджанава гомасексуалам. Другое пытанне – гэта права на прастору. Грамадская прастора ў гарадах часта выключае супольнасць ЛГБТКІ+. Такія месцы часта прыгнечаны гетэранарматыўным горадам. Напрыклад, у 2012 годзе быў узарваны адзіны клуб у Ерэване з прыязным стаўленнем да геяў²⁹, пасля чаго пачаўся масавы пераслед усіх прадстаўнікоў супольнасці ЛГБТКІ+, якія наведвалі гэтае месца або публічна выказалі салідарнасць з заснавальнікам клуба.

Іншы прыклад – парк у цэнтры горада (Камайгі, або Дзіцячы парк), дзе звычайна збіраюцца трансгендары. Ён атрымаў статус «ганебнага месца» на карце горада. Такім чынам, горад пачынае распадацца на «нармальны», «ганебны» і «іншы».

Міжнародны кінафестываль «Queer Voices» («Квір-галасы»)

Супольнасці ЛГБТКІ+ і квір-супольнасці Малдовы мусяць увесць час маўчаць праз структурны і інстытуцыйны гвалт, рэлігійныя догмы і патрыярхальныя традыцыйныя каштоўнасці. У выніку ў Малдове адсутнічае культурны квір-дыкурс і моцная квір-супольнасць. Квір-жыццё недастаткова абмяркоўваецца публічна ў СМІ або ў мастацтве адлюстравання гісторый супольнасці або асобных людзей. Таксама няма месцаў, дзе квір-людзі і іх папелчнікі маглі б сустрэцца або займацца агульнымі справамі. Фестываль «Queer Voices» даследуе забавоннае стаўленне да людзей рознай сексуальнай арыентацыі, гендарнай ідэнтычнасці і самавыяўлення, а таксама сацыяльна-эканамічнага паходжання, і дэманструе партрэты асобных людзей і супольнасцяў, якія працуюць над прасоўваннем салідарнасці, грамадзянскай смеласці і змагаюцца з прапагандай, карупцыяй і дыскрымінацыяй у Малдове. З 2017 года фестываль «Queer Voices» працуе над стварэннем бяспечнай творчай прасторы, дзе квір-людзі могуць дэманстраваць свае прыватныя гісторыі, ідэі, бачанні і эксперыментавать з рознымі формамі мастацтва. Фестываль прынёс у Малдову апаведы пра квір-фільмы, даў прастору для іх паказу або стварэння новага кантэнту, а таксама для розных імпрэзаў з удзелам актораў і гасцей з міжнароднай квір-сцэны. У выніку было знята больш чым 10 кароткаметражных фільмаў і створаны 3 перформансы, у якіх квір-людзі апавядалі свае прыватныя жыццёвыя квір-гісторыі, пра барацьбу і прыгажосць квір-быцця. На працягу гэтых гадоў фестываль дапамагаў фармаваць квір-супольнасць Малдовы. Фестываль «Queer Voices» арганізаваны ў асноўным пры падтрымцы міжнародных донараў, аднак мае і доўгатэрміновыя партнёрскія адносіны з дзяржаўнымі ўстановамі і шырока асвятляецца ў мясцовых СМІ, што ў цэлым дае больш магчымасцяў працягваць і развіваць яго.

Крыніца: Марыяна Мунтэану, Міжнародны кінафестываль «Queer Voices»

Некаторыя гарады вітаюць «вясёлкавых людзей» і гей-парады, адны праз шчырую адданасць ідэі роўных правоў, іншыя – спалучаючы лёгкі «ідэалізм» з прагматычнай меркантальнасцю, бо ў многіх заходніх краінах супольнасці геяў і трансгендараў сталі надзвычай «добрымі кліентамі» для гатэляў і рэстаранаў.

Нацыянальная стратэгія Чарнагорыі ў дачыненні да ЛГБТ (2013–2018 гады) была часткова распрацавана дзеля паляпшэння грамадскага успрымання і прызнання ЛГБТ. Каб выхаваць культуру цярпимасці і адкрытасці ў дачыненні да гендарнай разнастайнасці, Міністэрства культуры зрабіла шэраг захадаў, каб супольнасць ЛГБТ была рэпрэзентавана ў публічных прасторах. Культурная праграма распрацоўвалася і рэалізавалася ў супрацы з арганізацыямі грамадзянскай супольнасці, такімі, як Фонд Анны Лінд (Anna Lindh Foundation), «Ювентас» (Juventas) і «Квір-Чарнагорыя» (Queer Montenegro), а таксама з дзяржаўнымі ўстановамі, такімі, як Цэнтр сучаснага мастацтва і муніцыпальны культурны цэнтр «Буда Томавіч» у Падгорыцы. Праграма ўключала фотавыставы, якія прадстаўлялі ЛГБТ-творцаў, а таксама публічныя дыскусіі, прысвечаныя культурнаму самавыяўленню меншасцяў. Часткай падыходу да асыялення новых аспектаў гендарнай разнастайнасці ў Чарнагорыі зрабілася таксама адкрыццё арт-сцэны для новых творцаў і спецыялістаў культуры з небінарнай гендарнай ідэнтычнасцю. У стратэгіі падкрэслівалася таксама адказнасць грамадскіх культурных устаноў за ўключэнне ў свае рэгулярныя праграмы творчага кантэнту, які ствараецца самімі гендарнымі меншасцямі, прадугледжвае іх удзел або прысвечаны ім. Апроч гэтага, важнай была прызнана падтрымка новых культурных платформаў, дзе аддаецца належнае творчасці ЛГБТ, што не толькі робіць культуру і творчы ландшафт больш разнастайнымі, але і сацыяльны кантэкст у цэлым – больш інклюзіўным.

Крыніца: штоквартальная справаздача Чарнагорыі ў ЮНЕСКА

Падсумоўваючы, варта адзначыць, што хаця ва ўсім свеце яшчэ трэба прайсці доўгі і пакурчасты шлях да шанавання ўсіх правоў чалавека, фактам з'яўляецца тое, што некаторыя супольнасці ЛГБТКІ+ ужо ў значнай ступені знаходзяцца «ва ўсіх на вачах» і цешацца жыццём у публічных прасторах або на міжнародных імпрэзах, такіх, як конкурс песні «Еўрабачанне».

Як адзначалася на «France 24»³⁰:

«Прыхільнасць супольнасці ЛГБТ да «Еўрабачання» наўрад ці пачалася з трыумфу Канчыты Вурст. Міжнародны тэле- і радыёконкурс ужо даўно палюбіўся геям, лесбіянкам і трансгендарам, згодным з яго ідэяй адзінства. Дрэг-квін, лесбійскі пацалунак і тансгендарны чэмпіён – усё гэта частка афіцыйнай гісторыі «Еўрабачання». <...> Паволі, але надзейна супольнасць ЛГБТ (лесбіянак, геяў, бі і трансгендараў) знаходзіць свой гасцінны дом у штогадовай еўрапейскай музычнай феерыі».

«Еўрабачанне» таксама зрабілася платформай не толькі для спеваў: удзельнікі конкурсу з дапамогай песень пратэставалі супраць нянавісці. Напрыклад, у 2013 годзе прадстаўніца Фінляндыі Крыста (гетэрасексуальная папачніца ЛГБТКІ+) пацалавала іншую жанчыну на сцэне ў жывым эфіры на знак пратэсту супраць няздольнасці Фінляндыі даць геям роўныя правы³¹.

30 <https://www.france24.com/en/20150522-eurovision-gay-friendly-song-contest-lgbt-conchita-wurst>
31 <https://lgbt.foundation/news/viewpoint-how-the-european-lgbt-community-took-eurovision-to-its-heart/154>

ЮНЕСКА, ГЕНДАР І КУЛЬТУРА

Гендарная роўнасць – глабальны прыярытэт ЮНЕСКА. Гендарныя пытанні разглядаліся ў шматлікіх справаздачах і на канферэнцыях ЮНЕСКА, многія з якіх тычыліся (раўнапраўнай) адукацыі, але таксама гэтыя пытанні – ключавы прыярытэт захадаў, якія робіць арганізацыя, асабліва ў межах Канвенцыі 2005 года аб ахове і падтрымцы разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення, што спалучае сферы культуры, камунікацыі і інфармацыі дзеля паслядоўнага прасоўвання гендарна адчувальнага дыскурсу і дыскурсу пашырэння магчымасцяў і правоў. Арганізацыя распрацавала План дзеянняў дзеля прыярытэту гендарнай роўнасці³², які, сярод іншага, прапануе дапамогу дзяржавам-удзельніцам у распрацоўцы заканадаўчых і палітычных рамак у падтрымку роўнага права жанчын на доступ, удзел і ўнёсак у культурнае жыццё.

Паводле ЮНЕСКА, дзеянні ў межах праграмы будуць канцэнтраваны на «актуалізацыі гендарных пытанняў у статутнай працы культурных канвенцый і рэалізацыі праграм і праектаў».

Што такое гендарная роўнасць?

Для ЮНЕСКА гендарная роўнасць – адно з асноўных правоў чалавека, неабходная перадумова для ўстойлівага, арыентаванага на людзей развіцця і самазэта.

Гендарная роўнасць – глабальны прыярытэт для ЮНЕСКА з 2007 года. У Пlane дзеянняў ЮНЕСКА дзеля прыярытэту гендарнай роўнасці (2014–2021 гады) гендарная роўнасць вызначаецца як роўныя правы, абавязкі і магчымасці жанчын і мужчын, дзяўчатак і хлопчыкаў. Гэта значыць, пад увагу бяруцца інтарэсы, патрэбы і прыярытэты жанчын і мужчын з улікам разнастайнасці іх груп, напрыклад, жанчыны і мужчыны, якія належаць да этнічных меншасцяў, з рознай сексуальнай арыентацыяй і/або ідэнтычнасцю, з карэнных супольнасцяў або з абмежаванымі магчымасцямі.

У плане дзеянняў прызнаецца, што роўнасць не вызначае аднолькавасці жанчын і мужчын, але вызначае, што іх правы, абавязкі і магчымасці не залежаць ад таго, нарадзіліся яны мужчынам ці жанчынай. Гендарная роўнасць – гэта не толькі «жаночае пытанне», яна тычыцца ўсіх мужчын, жанчын, дзяўчатак і хлопчыкаў. Гэта значыць, што жанчыны і мужчыны маюць аднолькавы статус і роўныя магчымасці, каб напоўніцу рэалізаваць свае правы чалавека і патэнцыял, што дазваляе ім зрабіць унёсак у нацыянальнае, палітычнае, эканамічнае, сацыяльнае і культурнае развіццё і карыстацца вынікамі. Гэта роўная ацэнка грамадствам як падабенстваў, так і адрозненняў паміж жанчынамі і мужчынамі і розных роляў, якія яны выконваюць.

У якасці глабальнага прыярытэту ЮНЕСКА ўлічвае гендарную роўнасць у сваіх пяці асноўных праграмах (адукацыя, сацыяльныя і гуманітарныя навукі, прыродазнаўчыя навукі, камунікацыя, інфармацыя і культура) і рэалізуе мэтавыя праграмы, якія забяспечваюць вынікі паводле Парадку дня ў галіне ўстойлівага развіцця да 2030 года, Пекінскай дэкларацыі, Платформы дзеянняў і іншых міжнародных або рэгіянальных пагадненняў аб прызначэнні стандартаў. Канвенцыя аб ахове і падтрымцы разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення 2005 года – унікальны ўнёсак у гэтае нарматыўнае асяроддзе ў галіне культуры з канкрэтным абавязачельствам бакоў праводзіць палітыку і рабіць захады падтрымкі жанчын у культурнай і творчай індустрыях.

Крыніцы: ЮНЕСКА, План дзеянняў дзеля прыярытэту гендарнай роўнасці (2014–2021 гады), 2014 г., с. 11, даступны на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227222/PDF/227222eng.pdf.multi>

Гэтая дзейнасць будзе структуравацца вакол трох восяў:

- а) маніторынг палітыкі: ЮНЕСКА будзе падтрымліваць уключэнне гендарнай роўнасці ў сістэмы перыядычнай справаздачнасці і меркаваных вынікаў канвенцый у галіне культуры, каб зрабіць унёсак у збор адпаведнай інфармацыі, у тым ліку звестак з разбіўкай паводле полу, і ў маніторынг заканадаўчых і палітычных рамак, прынятых дзяржавамі-ўдзельніцамі.
- б) нарошчванне патэнцыялу: ЮНЕСКА будзе ўключаць гендарную праблематыку ў ініцыятывы нарошчвання патэнцыялу і навучальныя матэрыялы, каб падтрымаць распрацоўку і рэалізацыю палітыкі гендарнай трансфармацыі і праграм, узгодненых з мэтамі канвенцый у галіне культуры.
- в) міжнародная дапамога: ЮНЕСКА будзе прасоўваць гендарную роўнасць як крытэрыі атрымання фінансавай дапамогі праз фонды, створаныя паводле адпаведных канвенцый у галіне культуры.

ЮНЕСКА ў межах сакратарыята Канвенцыі 2005 года апублікавала некалькі справаздач на тэму гендарных пытанняў.

Напрыклад, у справаздачы «Гендар і творчасць»³³ робіцца выснова, што:

- Паводле некаторых наяўных звестак з разбіўкай паводле полу і аналізу гендарнага характару занятасці, адносных заробкаў, кантрактнага статусу і стажу, жанчыны ў культурным і творчым сектары па-ранейшаму жывуць горш за мужчын. Таму, каб рухацца да роўнасці, патрэбныя тэрміновыя палітычныя захады, адаптаваныя да разнастайных нацыянальных і рэгіянальных кантэкстаў і сітуацый.
- Асобы, якія вызначаюць сябе як жанчын або як людзей з разнастайнай гендарнай ідэнтычнасцю, нашмат часцей цярапляць ад дамаганняў, жорсткага абыходжання, здзеку і агульнай адсутнасці бяспекі на культурных і творчых працоўных месцах, у тым ліку ў лічбавым асяроддзі. Для прасоўвання гендарнай роўнасці, свабоды творчасці і для захавання разнастайнасці формаў культурнага самавыяўлення ў доўгатэрміновай перспектыве крытычна важна зноў звярнуць увагу на палітыку і захады, датычныя бяспекі і дабрабыту ў культурных індустрыях.
- Momанты крызісу павялічваюць уразлівасць і без таго маргіналізаваных груп, у тым ліку жанчын, і могуць умацаваць уяўленне, што жанчыны менш важныя, або нават, што іх прасцей, у параўнанні з мужчынамі, замяніць як творчую працоўную сілу. Улічваць гэта надзвычай важна, бо COVID-19 працягвае распаўсюджвацца і яго доўгатэрміновыя наступствы для мастацтва і культурнай вытворчасці пакуль невядомыя. Надта мала ініцыятыў для падтрымкі творцаў і мастакоў, якія хварэлі ад пандэміі, улічваюць інтэрсекцыянальную гендарную прызму.

Дзяржавы-ўдзельніцы Канвенцыі 2005 года мусяць рабіць справаздачы асобна наконт гендарных пытанняў, а таксама наконт свабоды творчасці. Паколькі гендарная роўнасць перасякаецца з усімі сферамі, якія адсочваюцца паводле Канвенцыі, паміж экспертамі, звязанымі з ёй, а таксама дзяржавамі-ўдзельніцамі

33 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375706?posinSet=3&queryId=18e9aa99-0103-4aad-a66b-238973b726c4>

Міжнароднае і нацыянальнае заканадаўства, звязанае з правамі чалавека і асноўнымі свабодамі, спрыяе дасягненню гендарнай роўнасці і свабодзе творчасці.

і грамадзянскай супольнасці ідзе дыскусія, як і чаму гендарную роўнасць трэба адсочваць менавіта асобным раздзелам, а не інтэграваць ва ўсе астатнія сферы маніторынгу. Адказ досыць просты. Яе варта інтэграваць ва ўсё сферы, але, як адзначалася ў раздзеле пра гендарную роўнасць у глабальнай справаздачы ЮНЕСКА 2018 года, «шматпланавы гендарны разрыў захоўваецца практычна ва ўсіх сферах культуры ў большасці частак свету, так што неабходна ладзіць спецыяльныя даследаванні і адсочваць гендарныя аспекты як самастойную сферу».

Хаця ў многіх краінах назіраецца прагрэс у некалькіх культурных сектарах, у цэлым у культуры гендарны разрыў захоўваецца.

БАРАЦЬБА З НЯРОЎНАСЦЮ

Гендарная дыскрымінацыя і няроўнасць не знікаюць аўтаматычна. Апераджальныя захады могуць змяніць ландшафт або, як спяваў у сярэдзіне 1970-х гадоў рэгі-выканаўца Джымі Кліф, «дзеянне гаворыць гучней за словы / не дайце сябе падмануць усім гэтым хітрым балбатунам»³⁴. Існуюць станоўчыя прыклады – занятакі па мастацкім навучанні «толькі для жанчын і небінарных людзей», якія «праходзяць у бяспечнай прасторы», каб «стварыць прастору заахвочвання і ўзаемнай павагі <...> без ціску, што трэба рабіць або як паводзіцца»³⁵. Некалькі кінафестывалю³⁶ цалкам прысвечаны стужкам, створаным жанчынам або з жаночай перспектывы і пра правы жанчын.

Як культурны прадзюсар вы можаце вызначыць сваю дасведчанасць у пытаннях роўнасці, калі ладзіце выставу, канцэрт ці літаратурную дыскусію. Як культурны актывіст або спажывец можаце прааналізаваць рэпрэзентацыйнасць у публічных выступак ці выставах і папрасіць свае мясцовыя або нацыянальныя культурныя агенствы распрацаваць гендарную палітыку для навучання, фінансавання і рэпрэзентацыі.

Былая Спецыяльная дакладчыца ААН Фарыда Шахід у сваёй справаздачы «Рэалізацыя жанчынамі культурных правоў на роўнай аснове»³⁷ заклікала дзяржавы змагацца са стэрэатыпамі, якія абмяжоўваюць магчымасць жанчын напоўніцу здзяйсняць свае культурныя правы, і дала спіс парад, каб дапамагчы дзяржавам ацаніць узровень рэалізацыі жанчынамі культурных правоў на роўнай аснове, у тым ліку:

- скасаваць законы, якія падтрымліваюць шкодныя гендарныя стэрэатыпы;
- зрабіць захады для прызнання ўнёску жанчын у культуру;
- зрабіць захады супраць інстытутаў, якія пагражаюць жанчынам, калі тыя заяўляюць сваё права на ўдзел у культурным жыцці;
- забяспечыць дзяўчатам і жанчынам роўную долю дзяржаўнай падтрымкі, якая вылучаецца на мастацтва, спорт і навуку.

Гэтыя рэкамендацыі ўсё яшчэ застаюцца ў сіле.

Зрабіць агляд усіх відаў культурных правоў у гэтым невялікім дапаможніку немагчыма. Зараз мы адыдзем ад правоў, рэалізацыю якіх адсочвае Канвенцыя 2005 года, і засяродзімся на некалькіх тэмах, якія нашыя сеткавыя партнёры асабліва хацелі абмеркаваць.

34 Упершыню гэтая фраза прагучала з вуснаў Аўраама Лінкальна ў 1856 годзе.

35 <https://www.futurefemalesounds.org/dj-workshops>

36 <https://www.wmm.com/resources/film-festivals/>

37 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/459/30/PDF/N1245930.pdf?OpenElement>

КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ І ПУБЛІЧНАЯ ПРАСТОРА

Маніфестацыі і дэманстрацыі праходзяць пераважна ў публічных прасторах. Але што такое публічная прастора і каму яна належыць? Ці з'яўляецца публічная прастора месцам, якое належыць публіцы, або гораду, або дзяржаве? Ці дазваляецца нешта ў публічных прасторах? А калі не, то хто вызначае, што дазваляецца і калі?

Універсальных вызначэнняў публічнай прасторы не існуе. У розных краінах і нават у розных гарадах і мястэчках у адной асобнай краіне правілы адрозніваюцца. Аголенасць забаронена ў большасці публічных прастор, такіх, як гарадскія плошчы або вуліцы, але не на ўсіх публічных пляжах. У многіх гарадах рэгулюецца жывая музыка. Таксама ў публічнай прасторы нельга самавольна пасадзіць дрэва. У мінулыя гады ўзнікла шмат канфліктаў вакол вызначэння і выкарыстання публічнай прасторы.

Некалькі даследчыкаў звярнуліся да гэтай праблемы ў публікацыі «Routledge» 2016 года «Парадак і канфлікт у публічнай прасторы»³⁸. Тэматычныя даследаванні ў зборніку, датычныя кіравання, выкарыстання і парушэння межаў публічнай прасторы, прымушаюць задумацца, як фізічнае асяроддзе фармуе і падладжвае пад сябе тыповае сацыяльнае ўзаемадзеянне – і наадварот. Міжнародныя эксперты з такіх галін, як геаграфія, крыміналогія, сацыялогія і ўрбаністыка сабраліся разам, каб абмеркаваць канцэпцыі парадку і канфлікту ў публічнай прасторы.

У сваёй справаздачы Генеральнай Асамблеі ААН ад ліпеня 2019 года Спецыяльная дакладчыца па культурных правах Карыма Бэнун адзначыла «важнасць публічных прастор для пільнавання культурных правоў і адказаў на выклікі, каб усе маглі атрымаць доступ да такіх прастор і карыстацца імі. [У гэтай справаздачы] робіцца агляд наяўных рамак і прапануецца больш цэласны падыход, заснаваны на правах чалавека, для распрацоўкі палітыкі»³⁹.

Рыхтуючы справаздачу, упаўнаважаная ААН запрасіла дзяржавы і арганізацыі грамадзянскай супольнасці, а таксама асобных экспертаў даць свае каментарыі. Украіна была адной з краін, што выслалі каментарыі да справаздачы:

«Паводле ўкраінскага заканадаўства публічнае месца – гэта частка (часткі) любога будынка або пабудовы, даступная або адкрытая для публікі бясплатна, на запрашэнне або за плату, пастаянна, перыядычна або час ад часу, у тым ліку падземныя пераходы і стадыёны (артыкул 1 Закона Украіны ад 22 верасня 2005 года «Аб захадах для папярэджання і змяншэння ўжывання тытунёвых вырабаў і іх шкоднага ўплыву на здароўе насельніцтва»⁴⁰.

У многіх краінах за ўсталяванне гандлёвых кіёскаў у публічных прасторах бярэцца плата, у той час як інфармацыйныя стойкі могуць размяшчацца бясплатна. Гэтак жа могуць быць дазволены выступы вулічных артыстаў, аднак у некаторых краінах падаткавыя органы і/або паліцыя будуць сачыць, ці просяць артысты грошы ў гледачоў. У цэлым, чым бліжэй да цэнтру размяшчаецца ў горадзе публічная прастора, тым больш над ёй кантролю.

Згодна з каментарыем украінскага ўраду, у краіне пастановай Кабінета Міністраў ад 23 студзеня 2019 года «закладзены прававыя асновы для стварэння

38 Публікацыю можна скачаць тут: https://www.researchgate.net/publication/299492142_Order_and_Conflict_in_Public_Space
39 <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/report-importance-public-spaces-exercise-cultural-rights>
40 https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/Call/16_Ukraine_Responses.docx

культурных прастор і асобных творчых кластараў, якія будуць выкарыстоўвацца для задавальнення грамадскіх культурных патрэб і рэалізацыі культурных правоў, а таксама спрыяць эканамічнаму росту супольнасцяў».

Камітэт культуры сусветнай арганізацыі «Аб'яднаныя гарады і мясцовыя ўлады» – гэта глабальная платформа гарадоў, арганізацый і сетак, якая на працягу многіх гадоў аналізуе і абмяркоўвае палітыку, датычную ролі культуры ва ўстойлівым развіцці, у тым ліку ролю публічнай прасторы і канфлікты вакол яе. У сваім каментарыі Спецыяльнай дакладчыцы ААН гэтая сетка напісала⁴¹:

«Існуе цесная сувязь паміж культурнымі правамі і публічнымі прасторами, бо публічныя прасторы з'яўляюцца адным з асноўных кантэкстаў, у якіх можа рэалізоўвацца, у прыватнасці, калектыўнае вымярэнне права на ўдзел у культурным жыцці і могуць гадавацца формы культурнага ўзаемадзеяння (гл., напрыклад, «Культура 21: Дзеянні» («Culture 21: Actions»), абавязальства 7, g). Абмежаванне свабоднага ўніверсальнага выкарыстання публічнай прасторы, наадварот, можа зрабіцца сур'ёзнай перашкодай для рэалізацыі культурных правоў. Апроч таго, што фізічныя і віртуальныя прасторы – гэта асяроддзе, у якім могуць рэальна рэалізоўвацца культурныя правы, важна прызнаць, што публічныя прасторы (асабліва фізічныя пляцоўкі) могуць мець сімвалічную каштоўнасць і ў гэтай ролі яны патрабуюць аховы і афіцыйнага прызнання («Культура 21: Дзеянні», 7, h)».

Публічныя прасторы ў постсацыялістычных краінах

Амаль усе постсацыялістычныя краіны маюць дзве агульныя праблемы. Мадэрнісцкія публічныя прасторы, якія ў мінулым выконвалі функцыю культурных і публічных пляцовак (кінатэатры, дамы культуры, канцэртныя залы і г. д.), увесь час разбураюцца і дэградуюць, у той час як новыя забудовычкі актыўна расчышчаюць старыя самабытныя кварталы – месцы, з якімі ідэнтыфікуюцца мясцовыя супольнасці. Абодва працэсы прычыняюцца да траўматычнай страты гарадской, калектыўнай і сямейнай памяці. Калі ў выпадку дэградацыі мадэрнісцкай забудовы відаць страта колішніх практык культурнага спажывання, то страта самабытнай дасавецкай архітэктуры вядзе да грубага ўмяшання гарадскіх улад і забудовычак у натуральны працэс развіцця горада і ў фармаванне памяці. Гэтыя праблемы вядуць як да штучнай амнезіі гарадоў, так і да распаўсюду буйных камерцыйных і бізнес-цэнтраў, якія робяцца сімваламі капіталістычнай улады і выключаюць любыя свабодныя ад камерцыйнай сацыяльныя абмены ў гарадскіх прасторах. У апошнія гады гэтыя працэсы сур'ёзна закранулі публічныя прасторы многіх гарадоў (Тбілісі, Ерэван, Кіеў і інш.), якія часта рабіліся прадметам барацьбы мясцовых актывістаў.

Крыніца: Тыгран Аміран, «Cultural and Social Narratives Lab» (Арменія).

У папярэдняй частцы мы разгледзелі розныя вызначэнні культурнай устойлівасці. «Аб'яднаныя гарады і мясцовыя ўлады» даводзяць, што існуе сувязь паміж культурнай устойлівасцю і публічнай прасторай:

«Сувязь паміж культурным удзелам і іншымі аспектамі ўстойлівага развіцця і правоў чалавека робіцца асабліва відавочнай на мясцовым узроўні, у гарадах і мястэчках. У гэтым плане, як падкрэслівае ініцыятыва «Культура 21: Дзеянні», існуе

41 https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CulturalRights/Call/61_UCL_culture.pdf

шчыльная сувязь паміж культурнай значнасцю публічных прастор і прагрэсам у такіх пытаннях, як права на адукацыю, доступ да інфармацыі і ведаў, сацыяльная інклюзіўнасць і згуртаванасць, а таксама барацьба з дыскрымінацыяй».

Арганізацыя таксама рэкамендавала, каб дзеля рэалізацыі культурных правоў публічныя прасторы былі адкрытымі і даступнымі для ўсіх (з фізічнага, сэнсарнага і сімвалічнага гледзішча), а таксама інклюзіўнымі. Да таго ж, арганізацыя прапанавала мясцовым уладам узяць на сябе чатыры ролі ў дачыненні да публічнай прасторы: спонсара, органа рэгулявання, выканаўцы і фасілітатара, кожная з якіх прадугледжвае розныя формы ўзаемадзеяння з супольнасцямі і прыватным сектарам. Таксама ў каментарыі згадваюцца некаторыя фактары, якія могуць чыніць перашкоды ў доступе да публічных прастор і іх выкарыстання дзеля культурных мэт:

- заканадаўчыя абмежаванні свабоды выяўлення меркавання і сходаў;
- прыватызацыя публічных прастор праз іх абмежавальнае выкарыстанне (напрыклад, крамамі, барамі і іншымі прыватнымі прадпрыемствамі) і праз рэкламу;
- планы і праграмы аднаўлення і рэканструкцыі гарадоў, якія адкрыта або ненаўмысна ўплываюць на здольнасць публічных прастор быць пляцоўкамі для культурнай актыўнасці;
- кепскія захаванасць, дызайн і клопат пра фізічнае асяроддзе, непрывабнасць або недаступнасць для ўсіх, а таксама такія аспекты, як слабае асвятленне і неахайнае афармленне;
- рызыка небяспекі і дыскрымінацыі, а таксама разуменне, што жанчыны, дзеці, меншасці і іншыя групы могуць пацярпець ад дыскрымінацыі ў фізічных або віртуальных публічных прасторах.

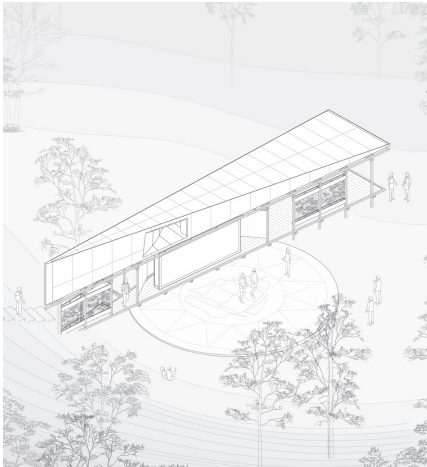
Карыма Бэнун, Спецыяльная дакладчыца ААН, вывучыла шэраг вызначэнняў публічнай прасторы і выказала меркаванне, што гэта «публічныя і дасяжныя для ўсіх без дыскрымінацыі пляцоўкі, дзе людзі могуць удзельнічаць у праекце пабудовы агульнага грамадства, заснаванага на правах чалавека, роўнасці і годнасці, дзе яны могуць знайсці спосабы развіваць «*vivre ensemble*» [з фр. – «жыць разам»], ствараць тое, што іх яднае, і далучацца да агульнай чалавечнасці, у той жа час пільнуючы і выяўляючы ўласную ідэнтычнасць».

Яна адзначыла, што кіраваць публічнымі прасторамі трэба з павагай да чалавечых правоў. У публічных прасторах варта ўлічваць і паважаць тое, што «гэта месцы, дзе могуць выяўляцца розныя, часам супрацьлеглыя светапогляды і дзе можна абмяркоўваць супярэчныя пункты гледжання ў атмасферы павагі да правоў чалавека ўсіх без выключэння».

Праграма ААН па населеных пунктах (ААН-Хабітат) падае спіс характарыстык, якімі мусяць вызначацца публічныя прасторы, каб спрыяць рэальнай роўнасці, разнастайнасці і годнасці. У тым ліку ў гэтым спісе дасяжнасць, умовы для людзей з абмежаваннямі, даступнасць з гледзішча цаны, гнуткасць і высокая якасць. Таксама там згадваецца, што ў публічных прасторах як у супольных месцах мяркуецца прысутнасць «духу грамадскага служэння з адзінай мэтай – спрыяць паляпшэнню якасці гарадскога жыцця»⁴².

42 Праграма ААН па населеных пунктах (ААН-Хабітат), Інструментарый глабальнай публічнай прасторы: ад глабальных прынцыпаў да мясцовай палітыкі і практыкі (2015 год), с. 24.

Што рабіць з закінутым былым сталінскім летнім тэатрам, размешчаным у цэнтральным парку Дняпра? Дзясяткі невялікіх творчых супольнасцяў былі раскіданы па Дняпры і не мелі пляцоўкі для сустрэч. Так з'явілася ідэя «Сцэна : Stage» – выкарыстаць працу ў публічнай прасторы як механізм стварэння новай супольнасці. Ініцыятары выкарысталі для гэтага інструменты краўдсорсінгу і краўдфандынгу. Архітэктары, гараджане і будучыя карыстальнікі пляцоўкі разам спраектавалі яе, расчысцілі тэрыторыю і паўдзельнічалі ў будаўніцтве. Хаця першапачатковая функцыя

пабудовы захавалася, каштоўнасці, якія леглі ў яе падмурак, наўпрост супрацьлеглыя каштоўнасцям колішняй структуры. Праект «Сцэна : Stage» быў прысвечаны не прапагандзе, як гэта было за савецкім часам, а свабоднай і разнастайнай сучаснай культуры – і ствараў для яе прастору. На змену іерархіі прыйшла гарызантальнасць. Мяжа паміж сцэнай і глядачамі размылася. Супольнасць, якая выкарыстала свае грамадзянскія правы і агульнымі высілкамі дабілася іх рэалізацыі, паказала, як можна інтэграваць творчыя мэты і развіваць гарадскую прастору, прыносячы ў яе багатую і разнастайную культуру Украіны пасля Майдану. Праект стаў вядомым шырока за межамі Дняпра ў Украіны. У чэрвені 2018 года ён атрымаў і спецыяльную згадку на Еўрапейскай прэміі за гарадскую прастору ў Барселоне як адна з найлепшых публічных прастор у Еўропе. Больш за тое, сцэну намінавалі на прэстыжную ўзнагароду Еўрапейскага саюза ў галіне сучаснай архітэктуры – Прэмію Міса ван дэр Роз.

Крыніца: «Культура Медыяльна» (Украіна).

ШТО ТАКОЕ «ПРЫВАТНАЕ» І ШТО ТАКОЕ «ПУБЛІЧНАЕ»... АБО І ТОЕ, І ДРУГОЕ РАЗАМ?

Як быць з прыватнымі/арэнднымі памяшканнямі публічнага карыстання (напрыклад, камерцыйнымі гандлёвымі цэнтрамі або з рэстаранамі), з адкрытымі публічнымі і часта турыстычнымі плошчамі, а таксама з прасторай вакол вясковых студняў у сельскай мясцовасці, размешчаных на прыватнай тэрыторыі, але традыцыйна адкрытых для публічнага доступу і выкарыстання? Падымаючы пытанне пра прыватнае/публічнае, Бэнун адзначае, што:

«Прыватызацыя і празмерная залежнасць культурных імпрэз ад прыватнага спонсарства таксама могуць паўплываць на культурную дзейнасць у публічных месцах, напрыклад, на фестывалі. Спадарожныя рызыкі ўключаюць цензуру з боку прыватных спонсараў, калі свабода мастацкага самавыяўлення больш не гарантуецца дзяржаўнымі органамі і разнастайнасць зніжаецца».

Далей Спецыяльная дакладчыца адзначыла, што некаторыя групы, такія, як карэнныя народы, могуць час ад часу:

«мець патрэбу ва ўласнай «агульнай прасторы», якая не заўсёды можа быць даступнай для ўсіх або даступнай толькі на пэўных умовах. Такія прасторы трэба паважаць, але яны таксама рэгулююцца стандартамі правоў чалавека, такімі, як забарона дыскрымінацыі, у тым ліку ў дачыненні да жанчын».

У справаздачу ўключаны шэраг рэкамендацый, у тым ліку пашырыць сярод адпаведных дзяржаўных службоўцаў веды пра канцэпцыю інклюзіўных публічных прастор, і заклік «сачыць за тым, каб адміністрацыйныя працэсы не ўскладнялі выкарыстанне публічных прастор, напрыклад, публікаваць празрыстую інфармацыю пра іх».

ПУБЛІЧНАЯ ПРАСТОРА, ДАМІНАВАННЕ МУЖЧЫНСКІХ СКУЛЬПТУР І ВІЗУАЛЬНАЕ ЗАБРУДЖВАННЕ

Ва ўсім свеце ў публічных прасторах пераважаюць «скульптуры ўлады». У асноўным гэта сімвалы нацыяналізму/патрыятызму, часцей за ўсё – скульптуры мужчын. Ужо ў канцы 1960-х гадоў мастачкі і актывісткі пачалі адваёўваць публічныя прасторы з дапамогай контрмастацтва, а тэатральныя суполкі – з дапамогай перформансаў, шмат у чым падобных да цяперашніх флэшмобаў.

Стратэгія «бі і бяжы» можа быць надзвычай эфектыўнай пры рашэнні шэрагу праблем, асабліва калі ўлады або прыватныя кампаніі не надта схільныя прызнаваць права людзей на выкарыстанне публічнай прасторы для розных формаў самавыяўлення. Чым больш публічныя прасторы камерцыялізуюцца, тым больш будынкі цярапяць ад «візуальнага бруду» – рэкламных шчытоў і плакатаў, а аўтобусныя прыпынкі выкарыстоўваюцца рэкламнымі кампаніямі, якія плацяць за гэта гораду. Некаторыя кампаніі нават прапануюць спецыяльныя пакеты, у якія ўваходзяць тэнты ад дажджу і ветру з рэкламай. Але гарадскія рады рэдка абвешваюць такія кантракты, і толькі рэкламныя кампаніі выбіраюць, якую рэкламу яны будуць размяшчаць. У некаторых краінах гэта выклікала водгук – найперш у выглядзе графіці або іншых спосабаў змяніць рэкламныя паведамленні. Напрыклад, на рэкламу лепяцца стыкеры, якія мяняюць рэкламны і (у пэўных выпадках) сексісцкі пасыл. Аднак асобныя гарады справіліся з найгоршымі праявамі візуальнага забруджвання. У Сан-Паўлу ў 2007 годзе пасля прыняцця Закона аб чыстым горадзе адначасова знялі 15 000 рэкламных шчытоў. У 2014 годзе французскі горад Грэнобль першым у Еўропе забараніў вулічную рэкламу, замяніўшы яе дрэвамі і грамадскімі дошкамі абвестак.

ШТО ВЫ МОЖАЦЕ ЗРАБІЦЬ?

Калі вы хочаце выкарыстаць публічную прастору для мастацкага самавыяўлення, улічыце наступнае:

- Ці патрэбны вам дазвол?
- Хто выдае дазволы і ці выконваюць яны пры гэтым нацыянальныя і мясцовыя законы і правілы?
- Ці разумныя гэтыя правілы? Калі не, то ці можаце вы на кагосьці паўплываць, каб змяніць іх?
- Калі вам не далі дазвол, ці ёсць у вас стратэгія? На якую рызыку вы гатовыя і як будзеце гэта дакументаваць?

ХОЧАЦЕ ДАВЕДАЦА БОЛЬШ?

Закон аб чыстым горадзе
<https://www.goodnewsnetwork.org/europes-first-ad-free-city-replaces-billboards-trees/>

<https://awarewomenartists.com/en/decouvrir/oeuvres-feministes-monumentales-dans-lespace-public/>

<https://thecityateyelevel.com/stories/advertising-takeover-of-the-public-spaces/>

<https://exclusive.multibriefs.com/content/advertising-and-the-city-are-billboards-a-threat-to-public-space/facilities-grounds>

КУЛЬТУРНЫЯ ПРАВЫ І КЛІМАТЫЧНЫЯ ЗМЕНИ

Кліматычныя змены і іх уплыў на культурныя практыкі і аб'екты культурнай спадчыны, а таксама доступ да культуры – досыць складанае пытанне. ЮНЕСКА ў інфармацыйным бюлетэні «Культура і кліматычныя змены»⁴³ фармулюе наступным чынам:

«культура – магутны рэсурс барацьбы з наступствамі кліматычных змен. Аб'екты прыроднай спадчыны выконваюць функцыю жыццёва важных «паглынальнікаў» парніковых газаў і граюць ключавую ролю ў абароне біяразнастайнасці. Метады працы з нематэрыяльнай культурнай спадчынай аказаліся надзвычай эфектыўнымі інструментамі, якія дапамагаюць супольнасцям рыхтавацца да наступстваў і надзвычайных сітуацый, звязаных з кліматычнымі зменамі, а таксама рэагаваць на іх і пасля ўзнаўляцца. <...> Пошук новых рашэнняў экалагічных праблем патрабуе творчага падыходу. Мастакі і творцы могуць адыграць неймаверна вялікую ролю, натхняючы іншых на барацьбу з кліматычнымі зменамі».

У дакуменце адзначана, што мастакі і творцы могуць быць важнымі «інструментамі» для павышэння ўсвядомленасці, стварэння пэўнага тыпу «мыслення», – гэтак жа, як на працягу дзесяцігоддзяў у межах палітыкі развіцця мастакі былі «інструментамі» для ўладкавання пэўных пытанняў, датычных здароўя. Таму ЮНЕСКА «заклікае краіны цалкам інтэграваць культуру ў сваю кліматычную палітыку і стратэгіі і працуе над тым, каб падтрымліваць уключэнне культуры ў глабальную барацьбу з кліматычнымі зменамі».

Кліматычныя змены, несумненна, сур'ёзна паўплываюць на культуру і культурную спадчыну ўсяго чалавецтва, а значыць, і на адпаведныя правы мільярдаў людзей. У той час як

кліматычныя змены закранулі большасць правоў чалавека, культурныя правы цяпляць асабліва моцна: у многіх выпадках існуе рызыка, што яны проста знікнуць. Былая Спецыяльная дакладчыца ААН Карыма Бэнун узяла гэтае пытанне ў жнівеньскай справаздачы 2020 года⁴⁴. «Універсальнасць правоў чалавека, у тым ліку культурных правоў, сёння не мае сэнсу без прыдатнага для жыцця асяроддзя, у якіх імі можна было б карыстацца». Яна дадае, што «ад кліматычных змен, у прыватнасці, пакутуюць карэнныя народы і людзі, якія жывуць ва ўмовах экстрэмальнай галечы, што ў некаторых выпадках вядзе да так званых «шкодных культурных звычаяў» <...> у дачыненні да жанчын, такіх, як дзіцячыя шлюбы і калечанне жаночых палавых органаў. Гуманітарная дапамога, напрыклад, падчас стыхійных бедстваў, звязаных з кліматычнымі зменамі, часта не ўлічвае каставай дынамікі і звязаных з кастамі структур улады, што абстрае няўную каставую ізаляцыю».

Гендарныя наступствы кліматычных змен, недахоп рэсурсаў і стыхійныя бедствы, праз якія жанчыны могуць займаць яшчэ больш адказнасці і яшчэ менш вольнага часу, здольныя, як адзначаецца ў справаздачы, «дадаткова перашкодзіць ім удзельнічаць у культурным жыцці і карыстацца адукацыйнымі магчымасцямі, [а] культурная забарона на жаночую мабільнасць можа абмежаваць іх доступ да экалагічна бяспечных сродкаў перамяшчэння, напрыклад, да язды на ровары».

Сувязь паміж культурнымі правамі і кліматычнымі зменамі не заўсёды відавочная для большасці людзей.

Спецыяльная дакладчыца ААН мяркуе, што «мы мусім шырока думаць пра ўзаемасувязь паміж культурай і барацьбой з кліматычнымі зменамі», у тым ліку:

- а) праз культурныя змены;
- б) з дапамогай нашых спосабаў узаемадзеяння з прыродай;
- в) праз падтрымку зялёных культур. Такія высілкі патрабуюць упарадкавання культурных рэсурсаў.

Бэнун мяркуе, што мастацтва і культура – крытычна важныя галіны для мабілізацыі ў барацьбе з кліматычнымі зменамі, а таксама для абмену інфармацыяй і пашырэння ведаў пра кліматычныя змены.

«Што можа зрабіць мастацтва, дык гэта абудзіць спачуванне, каб пераадолець прорву, выклікаць прыватны водгук <...> Мастацкія і культурныя формы даюць прастору для супольных, імправізацыйных і рэфлексійных спосабаў дзейнічаць і разважаць пра няпэўную будучыню».

Падсумоўваючы, можна сказаць, што, з аднаго боку, уплыў кліматычных змен на культурныя правы, асабліва для жанчын і карэнных народаў, выклікае занепакоенасць, а з другога, мастакі могуць граць важную ролю праваднікоў ідэй, якія распаўсюджаюць людзям вочы і змяняюць правілы гульні. Але што могуць зрабіць мастакі і культурныя індустрыі, каб зменшыць уласны кліматычны след?

Некаторыя буйныя музычныя фестывалі некалькі гадоў працавалі над гэтай праблемай: змянялі колькасць смецця або перапрацоўвалі яго, пашыралі доступ да грамадскага транспарту, супрацоўнічалі з тэхнічнымі ўніверсітэтамі⁴⁵, каб іх студэнты маглі на месцы тэставаць экалагічныя рашэнні, а таксама скарачалі вугляродны след кожнай пададзенай стравы.

Да мільёнаў людзей музыка і фільмы трапляюць лічбавым шляхам, і гэта патэнцыйна зводзіць да мінімуму выкарыстанне пластыку ў вытворчасці такіх фізічных прадуктаў, як вінілавая кружэлкі, кампакт- і DVD-дыскі. Аднак стрымінгавая перадача надзвычай энергязатратная, бо камп'ютарам патрэбныя энергаёмистыя сістэмы ахалоджвання, а таксама электрычнасць, якая таксама не абавязкова будзе «чыстай».

Культура і клімат – складаныя праблемы, аднак няма сумневу, што мастакі і культурныя дзеячы ўжо граюць важную ролю ў пашырэнні адпаведных ведаў. Яны могуць нават зрабіцца часткай рашэння, але пры гэтым таксама могуць асабліва моцна пацяраць ад пагроз, пераследу і парушэнняў правоў чалавека.

МАТЭРЫЯЛ ДЛЯ РОЗДУМУ:

Калі вы займаецеся праблемамі навакольнага асяроддзя як мастак або культурны дзеяч, вось вам тэмы для разважанняў:

- Як правільна падаваць факты (пракансультуйцеся з сапраўднымі экспертамі).
- Хто вашыя патэнцыйныя апаненты (падумайце пра тое, каб запрасіць іх да дыялогу).
- Супраца з патэнцыйнымі «сябрамі навакольнага асяроддзя».
- Толькі правакацыя? Або яшчэ і прапанова рашэння?

ПРАЧЫТАЦЬ БОЛЬШ:

<http://www.art2030.org/>

<https://artistsandclimatechange.com/about/>

<https://www.riseart.com/article/2485/9-artists-confronting-climate-change>

КУЛЬТУРА І АДВАКАЦЫЯ

Адвакацыя — гэта спосаб прасунуць нашу місію і, у найлепшым выпадку, дасягнуць сваіх мэт. Аднак метадалогія вельмі адрозніваецца. Уплываць на дзяржаўную палітыку і рашэнні наконт прыярытэтаў у размеркаванні рэсурсаў — не тое самае, што абараняць свабоду творчасці. Прафесійныя арганізацыі могуць гадамі беспаспяхова ладзіць кампаніі вызвалення творцаў. Часам такія кампаніі ўсё ж заканчваюцца вызваленнем. Рэпрэсіўныя рэжымы ніколі не тлумачаць, калі і чаму яны вырашаюць вызваліць творцаў, але калі гэта здараецца, творцы часта кажуць, што ціск звонку не толькі дапамог ім вызваліцца, але і даваў спадзею, пакуль яны былі ў зняволенні.

Такім чынам, паміж высылкамі і вынікамі не заўжды ёсць непасрэдная сувязь. Часам кампаніі і адвакацыя паспяховыя проста таму, што патрэбныя асобы, якія прымаюць рашэнні, у патрэбны час адкрытыя да адвакацыі. Такі прыклад можна знайсці ў Беларусі, калі ў 2021 годзе кампанія Беларускага фонду культурнай салідарнасці прывяла да таго, што Еўрапейскі вярхоўны суд⁴⁶ прыпыніў чалецтва⁴⁷ беларускага вярхоўнага суду (БТРК).

БЕЛАРУСЬ: ВЫКЛЮЧЭННЕ БТРК З ЕВС

24 траўня 2022 года Еўрапейскі вярхоўны суд на пасяджэнні Выканаўчага камітэта пагадзіўся прыпыніць чалецтва нацыянальнага беларускага вярхоўнага суду (БТРК). У прэс-рэлізе ЕВС згадаў, што «ўважліва сочыць за задушэннем свабоды СМІ ў Беларусі і пастаянна заклікае БТРК як чальца ЕВС адстойваць нашыя асноўныя каштоўнасці свабоды выяўлення меркавання, незалежнасці і падсправаздачнасці».

Прыпыненне значыла, што нацыянальны беларускі вярхоўны суд будзе мець доступ да праграм сеткі і не зможа ўдзельнічаць у супольных праектах, такіх, як песенны конкурс «Еўрабачанне».

Але што насамрэч стаяла за гэтым крокам? У прэс-рэлізе не згадваецца гадавая кампанія, ініцыяваная Беларускай радай культуры, якая яшчэ ў студзені 2021 года звярнулася да ЕВС з просьбай выключыць Беларусь з ліку яго чальцоў. У лісце згадваліся факты неаднаразовых і пастаянных парушэнняў журналісцкіх стандартаў, журналісцкай этыкі і цензуры ў дачыненні да беларускіх творцаў — а гэта непасрэднае парушэнне статута ЕВС. Паколькі неадкладнага адказу ад офіса ЕВС не было, Беларуская рада культуры разгарнула шырокамаштабную інфармацыйную кампанію. Да яе далучыліся Афіс Святланы Ціханоўскай, Нацыянальнае антыкрызіснае ўпраўленне і беларускія дыяспары ў краінах ЕС. Таксама Беларуская рада культуры звярнулася да вярхоўнага суду з Выканаўчага камітэта ЕВС, некаторыя з якіх падтрымалі кампанію і зрабілі заявы з гэтай нагоды.

У выніку кампаніі, ініцыяванай Беларускай радай культуры, БТРК выключылі з ЕВС.

Крыніца: Беларуская рада культуры

Адвакацыя і кампаніі, несумненна, могуць быць дарэчнымі на мясцовым, рэгіянальным і нацыянальным узроўнях, калі вы хочаце звярнуць увагу на дыскрымінацыю груп меншасцяў, змяніць пэўную культурную палітыку або несправядлівыя правілы.

46 Еўрапейскі вярхоўны суд (ЕВС) — гэта саюз арганізацый грамадскіх СМІ, заснаваны 12 лютага 1950 года. У яго склад уваходзяць 115 арганізацый-чальцоў з 56 краін і 34 асацыяваных чальцоў з яшчэ 21 краіны.

47 <https://eurovisionworld.com/esc/belarus-ebu-membership-suspended>

Такім чынам, любая АГС мусіць спачатку скласці спіс прыярытэтаў. Зірнем праўдзе ў вочы: «мы не можам увесць час рабіць усё».

Але калі ваш прыярытэт – свабода творчасці, вам трэба не толькі прааналізаваць заканадаўства сваёй краіны і таго, як яно суадносіцца з міжнароднымі канвенцыямі, ратыфікаванымі вашай краінай, але і задакументаваць, хто і як абмяжоўвае свабоду творчасці і якія гэта цягне за сабой наступствы. І калі ваша краіна прыгнятае свабоду творчасці, вы можаце ціснуць на міжнародныя арганізацыі і ўрады, каб яны падтрымалі вашу справу.

ПРЫКЛАД БЕЛАРУСКАГА ПЭНА

Рэагуючы на масавыя парушэнні правоў чалавека ў Беларусі, якія, безумоўна, закранулі дзеячаў культуры і культурныя арганізацыі, Беларускі ПЭН распрацаваў сістэму маніторынгу, у якім фіксуецца парушэнні культурных правоў. Сістэма дазваляе мець актуальныя звесткі пра парушэнні для унутранага карыстання Беларускага ПЭНа і зацікаўленых бакоў. Асноўны публічны дакумент – штогадовая справаздача аб маніторынгу рэалізацыі культурных правоў і парушэнняў правоў чалавека ў дачыненні да дзеячаў культуры. Дадаткова Беларускі ПЭН публікуе агляды кожныя тры месяцы. Вынікі маніторынгавай дзейнасці Беларускага ПЭНа выкарыстоўваюцца Упраўленнем Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека, Спецыяльным дакладчыкам ААН па Беларусі і Спецыяльным дакладчыкам ААН па культурных правах. Найбольшае значэнне справаздачы маюць для сістэмы Міжнароднага ПЭНа і яго аддзяленняў у краінах. Гэта важная частка міжнародных адносін, заснаваная на агульных каштоўнасцях і агульнай арганізацыйнай культуры, якая грунтуецца на абароне культурных правоў у цеснай сувязі з правамі чалавека. «Умацаванне ўплыву справаздач Беларускага ПЭНа ў еўрапейскіх культурных інстытутах – неабходны элемент для далейшай агульнай еўрапейскай будучыні».

Крыніца: Беларускі ПЭН

МАТЭРЫЯЛ ДЛЯ РОЗДУМУ:

Калі вы хочаце адстойваць нейкую тэму, неабходна мець у сваім распараджэнні прынамсі наступнае:

- дакументацыя;
- аргументацыя;
- стратэгія камунікацыі і адвакацыі.

Заўсёды варта паспрабаваць наладзіць дыялог з тымі, хто можа змяніць палітыку, і з тымі, хто можа данесці вашу праблему да «сістэмы» або адказвае за выкананне правілаў і патрабаванняў. Не дайце ім шанцу праігнараваць вашу кампанію на той падставе, што «вы ніколі з імі не звязваліся».

Калі ваша тэма – не крытычна тэрміновая, дайце сістэме пэўны час на адказ, але адсочвайце яе рэакцыі і пераходзьце да публічнай кампаніі, калі дыялогу, які б вас задаволіў, не адбываецца або вы не атрымалі станоўчага адказу.

Culturepartnership.eu прапануе анлайн-курс адвакацыі:

<https://www.culturepartnership.eu/en/publishing/advocacy-course/what-is-advocacy>

СПАСЫЛКІ НА НЕКАТОРЫЯ КАМПАНІІ:

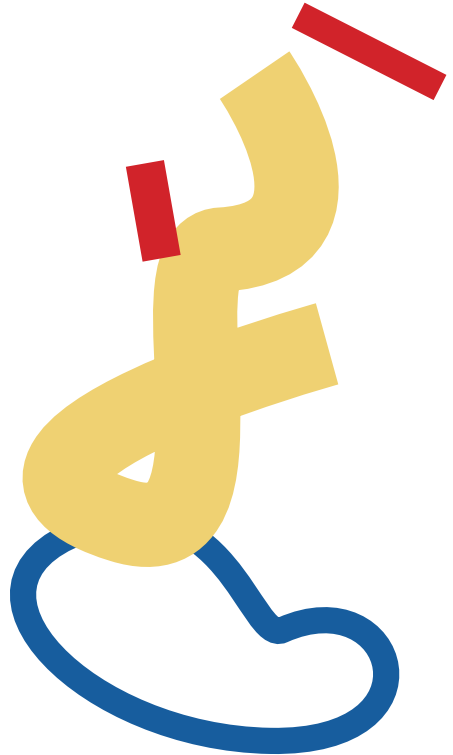
<https://pen-international.org/defending-free-expression/campaigns>

<https://freemuse.org/campaigns-list/>

ВЫ – АБАРОНЦА КУЛЬТУРНЫХ ПРАВОЎ?

Падтрымка, абарона або адстойванне вашых культурных правоў не можа не быць звязаным з рызыкай. Тыя, хто заяўляе права на свабоду творчасці або правы меншасцяў, могуць сутыкнуцца з вельмі моцным супрацьдзеяннем, а ў пэўных выпадках – і з рэпрэсіямі, пераследам, пагрозамі і нават з турэмным зняволеннем. Вы можаце не лічыць сябе «абаронцам культурных правоў», але давайце паглядзім на вызначэнне абаронцы культурных правоў, прапанаванае СД ААН⁴⁸: яны «могуць быць любога пола і ўзросту, з любой часткі свету і мець любы прафесійны або іншы досвед. Іх можна знайсці ў няўрадавых арганізацыях, але яны таксама могуць быць дзяржаўнымі службоўцамі або прадстаўнікамі прыватнага сектара».

Адназначна, «абаронцы культурных правоў – гэта праваабаронцы, якія змагаюцца за тое, каб культурныя правы не парушаліся, а таксама за павагу, абарону і рэалізацыю культурных правоў. Гэта могуць быць эксперты, актывісты і звычайныя людзі, якія выступаюць у абарону культурных правоў або спецыялізуюцца на працы ў гэтым кірунку. Абаронцамі культурных правоў могуць лічыцца таксама некаторыя культурныя ўстановы, або яны могуць дзейнічаць у гэтай ролі, не даючы сабе такога вызначэння». СД дадае, што «абаронцаў культурных правоў можна акрэсліць як тых, хто кідае выклік дамінатным культурным або рэлігійным аргументам ці сімвалам, калі іх выкарыстоўваюць як інструменты панавання або дыскрымінацыі, у тым ліку аўтарытарныя ўрады, фундаменталісты і экстрэмісты, а таксама дзяржавы і недзяржаўныя суб'екты».

48 <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-cultural-rights/cultural-rights-defenders>

АРГАНІЗАЦЫІ, МЕХАНІЗМЫ І СПЕЦЫЯЛЬНЫЯ ПРАЦЭДУРЫ ААН

ЮНЕСКА

ЮНЕСКА – арганізацыя ААН па пытаннях навукі, адукацыі і культуры. Яна падтрымлівае і абараняе творцаў з дапамогай двух узаемазвязаных механізмаў.

Гэта Рэкамендацыя адносна статусу творцы 1980 года, а таксама Канвенцыя ЮНЕСКА 2005 года.

Канвенцыя 2005 года як міжнародны закон дзейнічае ў кантэксце правілаў і працэдур ААН. Усе краіны, якія ратыфікавалі Канвенцыю, называюцца «бакамі» і разам складаюць «канферэнцыю бакоў». Калі краіна ратыфікуе Канвенцыю, яна робіцца юрыдычна звязанай умовамі гэтай Канвенцыі і мусіць кожныя чатыры гады даваць справаздачу аб прагрэсе і выкліках праз так званы механізм штоквартальных справаздач.

З 2019 года ў справаздачы абавязкова мусіць прысутнічаць пункт «свабода творчасці». Дзяржавы-ўдзельніцы павінны паведамляць пра:

- палітыку і захады, якія падтрымліваюць і абараняюць свабоду творчасці і выяўлення меркавання, а таксама ўдзелу ў культурным жыцці;
- палітыку і захады, якія падтрымліваюць і абараняюць сацыяльныя і эканамічныя правы творцаў і спецыялістаў у галінах культуры.

РАДА ААН ПА ПРАВАХ ЧАЛАВЕКА, МЕХАНІЗМ УПА

Універсальны перыядычны агляд (УПА) – унікальны працэс, які ўключае агляд сітуацыі з правамі чалавека ва ўсіх дзяржавах – чальцах ААН. УПА – гэта працэс пад эгідай Рады па правах чалавека, які кіруецца дзяржавай і дае магчымасць паведаміць, што ў кожнай з іх рабілася дзеля паляпшэння сітуацыі з правамі чалавека і выканання абавязацельстваў наконт правоў чалавека.

Адна з асноўных асаблівасцяў Рады – тое, што УПА прызначаны для забеспячэння роўнага стаўлення да кожнай краіны падчас ацэнкі сітуацыі з правамі чалавека ў ёй. Канчатковая мэта гэтага механізму – палепшыць сітуацыю з правамі чалавека ва ўсіх краінах і зрабіць так, каб гэтыя правы нідзе не парушаліся. На цяперашні момант іншага ўніверсальнага механізму такога кшталту не існуе. АГС могуць падаваць уласныя справаздачы, якія часта называюцца «цэнявымі справаздачамі». Яны могуць паўплываць на тое, што іншыя краіны будуць больш крытычна чытаць дзяржаўныя справаздачы.

Больш інфармацыі тут: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/upr/pages/uprmain.aspx>

Спецыяльная група «УПА-інфа» арганізуе для АГС папярэднія сесіі, дзе яны падаюць свой аналіз сітуацыі ў краінах, якія трапляюць «на разгляд».

<https://www.upr-info.org/en/upr-process/pre-sessions>

СПЕЦЫЯЛЬНЫЯ ПРАЦЭДУРЫ РАДЫ ПА ПРАВАХ ЧАЛАВЕКА

Спецыяльныя працэдуры Рады па правах чалавека – гэта незалежныя эксперты па правах чалавека, якія ўпаўнаважаны паведамляць пра сітуацыю з правамі чалавека і даваць адпаведныя рэкамендацыі з тэматычнага гледзішча або з гледзішча канкрэтнай краіны. Яны працуюць на грамадскіх пачатках і выбіраюцца на трохгадовы тэрмін, пасля чаго могуць быць перавыбраны яшчэ на тры гады. У кастрычніку 2021 года налічваліся 42 тэматычныя і 13 краінавых мандатаў.

Пры падтрымцы Упраўлення Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека (УВКПЧ) спецыяльныя працэдуры выконваюць наступныя функцыі: «наведваюць краіны, здзяйсняюць захады ў дачыненні да асобных парушэнняў і выказваюць занепакоенасць шырэйшага характару, дасылаючы паведамленні дзяржавам і іншым, ладзяць гадавыя тэматычныя даследаванні, шукаюць інфармацыю паводле запытаў і ладзяць экспертныя кансультацыі, спрыяюць распрацоўцы міжнародных стандартаў у правах чалавека, а таксама займаюцца адвакацый, павышаюць усвядомленасць грамадства і даюць рэкамендацыі адносна тэхнічнай супрацы».

СД ААН ПА КУЛЬТУРНЫХ ПРАВАХ

26 сакавіка 2009 года Рада па правах чалавека рэзалюцыяй 12/23 паставіла заснаваць спецыяльную працэдуру надання паўнамоцтваў «незалежнаму эксперту па культурных правах». Спецыяльны дакладчык штогод дае справаздачу як Радзе па правах чалавека, так і Генеральнай Асамблеі. Паводле гэтага мандата ўпаўнаважаную асобо просяць:

- акрэсліць найлепшыя практыкі падтрымкі і абароны культурных правоў на мясцовым, нацыянальным, рэгіянальным і міжнародным узроўнях;
- выявіць перашкоды на шляху падтрымкі і абароны культурных правоў і даць Радзе рэкамендацыі, як іх пераадолець;
- працаваць з дзяржавамі і спрыяць іх захадам – на мясцовым, нацыянальным, рэгіянальным і міжнародным узроўнях – у падтрымцы і абароне культурных правоў і рабіць у сувязі з гэтым канкрэтныя прапановы адносна пашырэння супрацы на ўсіх узроўнях;
- шчыльна супрацоўнічаць з дзяржавамі і іншымі адпаведнымі суб'ектамі, такімі, як ЮНЕСКА, каб вывучыць узаемасувязь паміж культурнымі правамі і культурнай разнастайнасцю дзеля далейшай падтрымкі культурных правоў;
- інтэграваць у гэтую працу аспекты гендару і абмежаваных магчымасцяў;
- каардынаваць свае дзеянні з міжурадавымі і няўрадавымі арганізацыямі, іншымі спецыяльнымі працэдурамі, Камітэтам па эканамічных, сацыяльных і культурных правах, ЮНЕСКА і адпаведнымі суб'ектамі, якія прадстаўляюць максімальна шырокі спектр інтарэсаў і досведу, у тым ліку праз удзел у адпаведных канферэнцыях і імпрэзах.

Дзве папярэднія ўпаўнаважаныя Спецыяльныя дакладчыцы Фарыда Шахід і Карыма Бэнун шчыльна супрацоўнічалі з некалькімі АГС. Фактычна, офіс СД мае патрэбу ў правяраных звестках пра парушэнні, атрыманых ад такіх арганізацый,

як «Freemuse», ПЭН або мясцовыя АГС, якія адстойваюць і абараняюць свабоду творчасці.

У офіс СД можна падаваць скаргі на парушэнні. Дзяржавы – чальцы ААН мусяць рэагаваць на скаргі (хаця робяць гэта не заўсёды). Таксама СД можа зрабіць запыт на наведванне краін. Візіты ў краіны прадугледжваюць кансультацыі з АГС, а таксама з прадстаўнікамі ўраду і завяршаюцца напісаннем дэкларацыі. У снежні 2021 года новай СД прызначылі Аляксандру Ксантакі. Яна возьме ў фокус увагі культурныя правы меншасцяў і карэнных народаў.

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/CulturalRights/Pages/SRCulturalRightsIndex.aspx>

СПЕЦЫЯЛЬНЫ ДАКЛАДЧЫК У ПЫТАННЯХ СВАБОДЫ МЕРКАВАННЯ І ЯГО ВЫЯЎЛЕННЯ

Мэта мандата: Рада па правах чалавека стварыла мандат Спецыяльнага дакладчыка дзеля абароны і падтрымкі свабоды меркавання і яго выяўлення афлайн і анлайн у святле міжнароднага права і стандартаў у правах чалавека.

Цяперашні трымальнік мандата: у жніўні 2020 года Спецыяльнай дакладчыцай ААН у пытаннях свабоды меркавання і яго выяўлення прызначылі Айрын Хан. Сусветна прызнаная абаронца правоў чалавека, гендарнай роўнасці і сацыяльнай справядлівасці, яна была Генеральным сакратаром «Amnesty International» з 2001 да 2009 года і Генеральнай дырэктаркай Міжнароднай арганізацыі па праве развіцця (МАПР) з 2010 да 2019 года.

МЕХАНІЗМЫ ПАДАЧЫ СКАРГАЎ ААН

Працэдура разгляду скаргаў Рады па правах чалавека прадугледжвае барацьбу з сістэматычнымі выпадкамі грубых і дакладна пацверджаных парушэнняў усіх правоў чалавека і асноўных свабод, якія адбываюцца ў любой частцы свету і ў любых абставінах (рэзалюцыя 5/1 Рады па правах чалавека ад 18 чэрвеня 2007 года).

Дзве асобныя працоўныя групы – Працоўная група па паведамленнях і Працоўная група па сітуацыях – адпаведна адказваюць за разгляд пісьмовых паведамленняў і давядзенне да ведама Рады звестак пра сістэматычныя выпадкі грубых і дакладна пацверджаных парушэнняў правоў чалавека і асноўных свабод. Гэтая працэдура падачы скаргаў – адзіная ўніверсальная працэдура такога кшталту, якая ахоплівае ўсе правы чалавека і ўсе асноўныя свабоды ва ўсіх дзяржавах – чальцах ААН. Яна мае канфідэнцыйны характар і скіравана на пашырэнне супрацы з адпаведнай дзяржавай.

Скаргі таксама можна дасылаць у межах спецыяльных працэдур (у офісы Спецыяльных дакладчыкаў), якія пасля звяртаюцца да ўрадаў і іншых бакоў, такіх, як міжурадавыя арганізацыі, прадпрыемствы, вайсковыя або ахоўныя кампаніі. У сваіх лістах эксперты «паведамляюць пра атрыманыя імі заявы аб парушэннях правоў чалавека, якія тычацца:

- ранейшых парушэнняў правоў чалавека, якія могуць зрабіцца прадметам скаргі;
- цяперашніх або патэнцыйных парушэнняў правоў чалавека, якія могуць быць прадметам тэрміновага звароту;
- занепакоенасці з нагоды законапраектаў, заканадаўства і палітыкі;
- практык, якія не адпавядаюць міжнароднаму заканадаўству і стандартам у галіне правоў чалавека.

Эксперт (эксперты) укажуць у лісце на магчымае парушэнне і зробіць запыт на адпаведныя тлумачэнні. Калі гэта спатрэбіцца, эксперты папросяць адпаведныя ўлады зрабіць захады, каб папярэдзіць або спыніць парушэнне, расследаваць яго, прыцягнуць да адказнасці вінаватых і пераканацца, што ахвяра (ахвяры) маюць доступ да сродкаў прававой абароны. Таксама ў гэтых лістах эксперты нагадваюць пра адпаведныя палажэнні аб правах чалавека».

https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/ComplaintProcedure/ComplaintProcedurebooklet_E.pdf

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRCComplaintProcedureIndex.aspx>

Існуюць і іншыя працэдуры, датычныя Працоўнай групы па адвольных затрыманнях і Працоўнай групы па гвалтоўных або нядобраахвотных знікненнях. Калі ласка, пазнаёмцеся з метадамі іх працы тут:

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Communications.aspx>

Уводны ролік пра механізмы разгляду скаргаў ААН наконт правоў чалавека

<https://slideplayer.com/slide/5708054/>

ІНДЫВІДУАЛЬНЫЯ СКАРГІ Ў ЮНЕСКА (ПРАЦЭДУРА ПАВОДЛЕ РАШЭННЯ 104 EX/3.3)

Асобныя людзі, групы людзей і НДА могуць падаць індывідуальную скаргу ў Камітэт па канвенцыях і рэкамендацыях ЮНЕСКА, калі яны – непасрэдныя ахвяры або маюць дастатковую сувязь з заяўленым парушэннем. Такім чынам могуць абараняцца настаўнікі, студэнты, даследчыкі, мастакі, пісьменнікі і журналісты. Працэдура ад пачатку да канца канфідэнцыйная.

Гэты механізм выкарыстоўваецца не надта часта. Аднак аўтар гэтага дапаможніка мае надзвычай станоўчы досвед, калі такая скарга прывяла да вызвалення іранскага творцы. Многім АГС здаецца праблемай той факт, што пратаколы і рашэнні, прынятыя Камітэтам, – строга канфідэнцыйныя: нават супрацоўнікі ЮНЕСКА, датычныя адпаведных канвенцый і рэкамендацый, не маюць доступу да абмеркаванняў і рашэнняў.

Станоўчы бок гэтага – тое, што чальцы Камітэта могуць вельмі адкрыта абмеркаваць скаргу і быць досыць жорсткімі да дзяржавы-ўдзельніцы, якая парушае свае абавязацельствы.

http://www.claiminghumanrights.org/unesco_procedure.html

РАДА ЕЎРОПЫ І ЕЎРАПЕЙСКІ СУД ПА ПРАВАХ ЧАЛАВЕКА

Паколькі ўсе краіны, з якімі мы маем дачыненне, апроч Беларусі, належаць да чальцоў Рады Еўропы, варта згадаць, што дзяржавы-чальцы абавязаны выконваць «Еўрапейскую канвенцыю аб правах чалавека»⁴⁹, якая абараняе свабоду выяўлення меркавання, у тым ліку свабоду творчасці. У 2020 годзе Рада Еўропы праз Кіраўнічы камітэт па культуры, спадчыне і ландшафце распрацавала з дапамогай групы вонкавых экспертаў «Маніфест аб свабодзе выяўлення меркавання ў мастацтве і культуры ў лічбавую эпоху»⁵⁰ і такім чынам «узмацніла» ўвагу да свабоды творчасці. У маніфесте Кіраўнічы камітэт падкрэслівае, што:

- Свабода выяўлення меркавання мусіць абараняцца як ад злоўжывання тэхналагічнымі дасягненнямі і ад спроб зацугляць іншадумства, так і ад злоўжывання свабодай выяўлення меркавання дзеля падтрымкі наратываў, што распальваюць варожасць, нецярпімасць і нянавісць;
- Мастацкае і творчае самавыяўленне – гэта частка свабоды выяўлення меркавання, і творцы мусяць быць абароненымі ад цензуры і любых формаў ціску і запужвання. Любое абмежаванне павіннае адпавядаць Еўрапейскай канвенцыі аб правах чалавека і прэцэдэнтнай практыцы Еўрапейскага суда па правах чалавека;

49 https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_Instrument_ENG.pdf
50 <https://rm.coe.int/0900001680a056a2>

- Абмежаванні свабоды выяўлення меркавання і творчасці закранаюць усе грамадства: у ім знікае плюралізм, а дэмакратычны працэс страчвае жыццяздольнасць. Экасістэма свабоды творчасці ўплывае на адукацыю, культурнае развіццё, сацыяльна-эканамічныя стандарты, дабрабыт, якасць жыцця і сацыяльную згуртаванасць.

У той час, як скаргі ў механізмы ААН не разглядаюцца ў звычайным судзе, дзяржавы – чальцы Рады Еўропы абавязаны прымаць вердыкты Еўрапейскага суда па правах чалавека⁵¹. Расія і Турцыя часта выклікаюцца ў суд і прызнаюцца вінаватымі ў парушэннях. У 2021 годзе Грузію прызналі вінаватай у тым, што яна не абараняла дэманстрантаў ЛГБТ. Але ад інцыдэнту да канчатковага выраку прайшло сем гадоў. Аднак Грузію асудзілі і прымусілі выплаціць кампенсацыю.

«Суд пастанавіў, што Грузія мусіць выплаціць заяўнікам сумы ў памеры 193 500 (еўра). У прыватнасці, ён прысудзіў 10 000 (еўра) заяўніку, які атрымаў страсенне мозгу, і 6000 (еўра) заяўніку, якога паліцыя абразіла ў супермаркце».

Усе судовыя рашэнні і прэс-рэлізы даступныя тут:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/HUDOC&c=>

ГРУЗІЯ: РЭЛІГІЙНАЕ ПАЧУЦЦЁ VS. ПРЭЗЕРВАТЫВЫ – СПРАВА «AIISA»

У 2018 годзе старшыня кансерватыўнага палітычнага руху «Картулі ідэя» («Грузінская ідэя») паскардзіўся ў Муніцыпальную інспекцыю мэрыі Тбілісі на тое, што грузінскі брэнд прэзерватываў «Aiisa» выкарыстаў дызайн, «які абражае рэлігійныя пачуцці грузін».

Назва брэнда, заснаванага ў 2017 годзе тады 23-гадовай прадпрыемальніцай Ананіяй Гачэчыладзэ, па-грузінску літаральна значыць «гэтая рэч» і адсылае да таго, як некаторыя спажывыцы просяць гэты прадукт у крамах, саромеючыся выкарыстаць слова «прэзерватыў». Іранічныя выявы і тэксты на ўпакоўцы адсылаюць да папулярных былых і цяперашніх гістарычных і выдуманых персанажаў. Сярод іх ёсць выявы палітычных дзеячаў і згадкі пра палітычныя падзеі, фразы, якія выкрываюць сацыяльныя перадумовы, і гульні слоў, а таксама малюнкi ў падтрымку ЛГБТ-супольнасці.

На Гачэчыладзэ склалі пратакол аб адміністрацыйным правапарушэнні, дзе згадвалася, што яна размясціла незвычайную рэкламу свайго прадукту і што Facebook-старонка брэнда парушала правілы вытворчасці і распаўсюду рэкламы.

Паводле пастановы Тбіліскага гарадскога суда Гачэчыладзэ прызналі парушальніцай Адміністрацыйнага кодэксу і прыгаварылі да штрафу ў памеры 500 грузінскіх лары (каля 165 еўра). Таксама ёй накіравалі больш не выкарыстоўваць і не распаўсюджваць адпаведны дызайн прадуктаў у сацыяльных сетках і зняць з продажу ўжо адгружаную прадукцыю. Справу перадалі ў Еўрапейскі суд па правах чалавека для далейшага разгляду. У ліпені 2021 года ён пастанавіў, што «погляды на этыку Грузінскай праваслаўнай царквы пераважылі каштоўнасці, якія абараняюцца Канвенцыяй і Канстытуцыяй Грузіі», і што аргументацыя грузінскага суда не была «дарэчнай і дастатковай», каб апраўдаць абмежаванне свабоды выяўлення меркавання ў дачыненні да як мінімум трох з чатырох разгледжаных узораў дызайну ўпакоўкі прэзерватываў.

Крыніцы: Еўрапейскі суд па правах чалавека⁵², Civil.ge⁵³.

51 https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf

52 <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-211123>

53 <https://civil.ge/archives/433471>

ПАСЛЯСЛОЎЕ

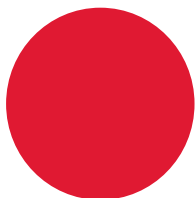
Які сэнс ведаць свае правы, калі яны парушаюцца? Якая карысць ад гэтага дапаможніка, калі вашыя культурныя правы не рэалізуюцца, а ваша выстава, канцэрт або фільм забараняюцца? Маём спадзеў, што вы зможаце звязацца з сеткамі, якія або дапамогуць вам, або забяспечаць належнае дакументаванне. Кожная краіна мусіць прайсці праз Універсальны перыядычны агляд (УПА) – «разгляд» сітуацыі з правамі чалавека ў Радзе па правах чалавека, а тыя краіны, якія ратыфікавалі Канвенцыю ЮНЕСКА 2005 года, мусяць кожныя чатыры гады з дапамогай грамадзянскай супольнасці даваць справаздачу аб прагрэсе і выкліках. Вашая сітуацыя і сітуацыя ў вашай краіне маюць дачыненне да гэтых справаздач, якія чытаюцца і каментуюцца на міжнародным узроўні. Вы можаце дабіцца, каб парушэнне, датычнае вас, было задакументавана, і такім чынам паспрыяць пашырэнню ведаў пра сітуацыю з вашай працай і з культурнымі правамі ў вашай краіне.

Але найперш веданне сваіх правоў дае вам «інструментарый аргументаў», калі вы дачыняецеся з уладамі, якія даюць дазволы або спрабуюць абмежаваць вашыя культурныя правы. Маём спадзеў, гэтае выданне дапаможа вам прааналізаваць сваю працу з гледзішча культурных правоў. У найлепшым выпадку вы зразумеете, што тое, што вы робіце як творца, шмат у чым адлюстроўвае сітуацыю з культурнымі правамі.

Большасці культурных арганізацый, творцаў і ўстаноў даводзіцца выдаткоўваць шмат часу і сіл на напісанне заявак і справаздач. Донары, як правіла, любяць дадаць «модных слоўцаў» у свае схемы падачы заявак. У гэтым дапаможніку вы прынамсі можаце запазычыць некалькі такіх «модных слоўцаў». І не забудзьце вось яшчэ што. Дапаможнік пішацца ў пэўны час. Усё мяняецца. Тэндэнцыі ў культурнай палітыцы прыходзяць і адыходзяць, таму абнаўляйце свае веды і настойвайце на сваіх правах.

БІЯГРАФІІ

Хэле Порсдам – прафесарка права і гуманітарных навук у Цэнтры міждысцыплінарных даследаванняў права юрыдычнага факультэта Капенгагенскага ўніверсітэта. Выкладае амерыканскую культуру і гісторыю на аддзяленні «SAXO» гуманітарнага факультэта Капенгагенскага ўніверсітэта, а таксама права і гуманітарныя навукі, культуру, гісторыю правоў чалавека і культурныя правы на юрыдычным факультэце. Загадчыца кафедры культурных правоў ЮНЕСКА. Абараніла доктарскую дысертацыю па амерыканскіх даследаваннях у Ельскім універсітэце і двойчы была навуковай супрацоўніцай па гуманітарных навуках у Гарвардскай школе права, а таксама ў каледжы Вулфсана Кембрыджскага ўніверсітэта і ў Мюнхенскім універсітэце.

Оле Райтаў – міжнародны праваабаронца, спікер, мадэратар, журналіст і незалежны кансультант. У 1999 годзе зрабіўся сузаснавальнікам «Freemuse», вядучай сусветнай арганізацыі, якая абараняе свабоду творчасці, і быў яе выканаўчым дырэктарам з 2017 да 2017 года. На гэтай пасадзе быў таксама акрэдытаваны ў Радзе ААН па правах чалавека, дзе адстойваў свабоду творчасці. Як эксперт-кансультант Спецыяльнага дакладчыка ААН па культурных правах падрыхтаваў аснову першай справаздачы ААН аб свабодзе творчасці: «Права на свабоду мастацкага самавыяўлення і творчасці». У 2015 годзе прызначаны чальцом Экспертнага цэнтра ЕС/ЮНЕСКА па Канвенцыі 2005 года, зладзіў некалькі семінараў ад імені ЮНЕСКА і апублікаваў некалькі справаздач і артыкулаў пра цэнзуру і свабоду творчасці.

Бібліографія:

- 1980 Recommendation Concerning the Status of the Artist. 2018. Diversity of Cultural Expressions. [<https://en.unesco.org/creativity/governance/status-artist>].
- 2018 Global Report – ReShaping Policies for Creativity. 2017. [<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260592>].
- 2022 Global Report – ReShaping Policies for Creativity. 2022. Diversity of Cultural Expressions. [<https://en.unesco.org/creativity/publications/2022-global-report-reshaping-policies-creativity>].
- Acquittal of Women Human Rights Defenders Elżbieta Podleśna, Anna Prus and Joanna Gzyra-Iskandar in the 'Rainbow Virgin Mary' Case Confirmed in Appeal Hearing. 2022. Front Line Defenders. [<https://www.frontlinedefenders.org/en/case/women-human-rights-defenders-acquitted-rainbow-virgin-mary-case>].
- Artistic Freedom – Arts Rights Justice Library. 2022. [<https://www.uni-hildesheim.de/arts-rights-justice-library/tag/artistic-freedom/>].
- Belarus: EBU Membership Suspended. 2021. Eurovisionworld. [<https://eurovisionworld.com/esc/belarus-ebu-membership-suspended>].
- Bennoune, Karima. Report of the Special Rapporteur in the Field of Cultural, Karima Bennoune. 2020. Seventy-fifth session (August). [<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/207/39/PDF/N2020739.pdf?OpenElement>].
- Culture & Climate Change. UNESCO. [<https://www.unesco.org/en/culture-and-climate-change>].
- Environmental Sustainability. 2022. Roskilde Festival. [<https://www.roskilde-festival.dk/en/sustainability/environmental-sustainability/>].
- FutureFemaleSounds | DJ Workshops. 2022. Futurefemalesounds. [<https://www.futurefemalesounds.org/dj-workshops>].
- Gender & Creativity: Progress on the Precipice, Special Edition. 2021. UNESCO. [<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375706?posInSet=3&queryId=18e9aa99-0103-4aad-a66b-238973b726c4>].
- Georgian Condom Brand Wins Blasphemy Case at ECHR. 2021. Civil.Ge. [<https://civil.ge/archives/433471>].
- Global Public Space Toolkit: From Global Principles to Local Policies and Practice. 2015. In United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).
- How Eurovision Became a Gay-Friendly Contest. 2015. France 24. [<https://www.france24.com/en/20150522-eurovision-gay-friendly-song-contest-lgbt-conchita-wurst>].
- HUDOC – European Court of Human Rights. 2021. [[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-211123%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-211123%22]})].
- Kønsbalancen På Plakaten. 2022. Roskilde Festival. [<https://www.roskilde-festival.dk/en/sustainability/artistic-sustainability/koensbalancen-paa-plakaten/>].
- OHCHR | Cultural Rights Defenders. 2022. OHCHR. [<https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-cultural-rights/cultural-rights-defenders>].

- OHCHR | Report on the Importance of Public Spaces for the Exercise of Cultural Rights. 2022. OHCHR. [<https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/reports/2019/report-importance-public-spaces-exercise-cultural-rights>].
- Oscar Facts in a Danish Perspective. 2022. [<https://www.dfi.dk/en/english/news/oscar-facts-danish-perspective>].
- P. E. N. 2018 'Case Lists'. PEN International. [<https://pen-international.org/who-we-are/case-lists>].
- Porsdam, Helle. The Transforming Power of Cultural Rights. 2019. Cambridge University Press.
- Report of the Independent Expert on Protection against violence and Discrimination Based on Sexual Orientation and gender Identity. 2019. General Assembly. Seventy-fourth session (July). [<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/220/72/PDF/N1922072.pdf?OpenElement>].
- Report of the Special Rapporteur in the Field of cultural Rights. 2012. General Assembly. Sixty-seventh session (August). [<https://undocs.org/Home/Loader?FinalSymbol=A%2F67%2F287&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=True>].
- Report of the Special Rapporteur in the Field of cultural Rights. 2019. General Assembly. Seventy-fourth session (July). [<https://undocs.org/Home/Loader?FinalSymbol=A%2F67%2F287&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=True>].
- Shaheed, Farida. Report of the Special Rapporteur in the Field of Cultural, Farida Shaheed. 2013.
- General Assembly. Twenty-third session (March). [<https://undocs.org/Home/Loader?FinalSymbol=A%2FHRC%2F23%2F34&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=True>].
- Submission: Cultural Rights and Public Spaces. 2019. UCLG Committee on Culture. [https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CulturalRights/Call/61_UCL_culture.pdf].
- The Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. 2018. Diversity of Cultural Expressions. [<https://en.unesco.org/creativity/convention>].
- The Swedish Music Miracle. 2022. Sweden.Se. [<https://sweden.se/culture/arts-design/the-swedish-music-miracle>].
- UN Free & Equal. 2022. UN Free & Equal. [<https://www.unfe.org/>].
- UNESCO Priority Gender Equality Action Plan: 2014-2021, 2019 Revision. 2019. UNESCO. [<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370905>].
- Women's Film Festivals. 2022. [<https://www.wmm.com/resources/film-festivals>].

Документи PDF/іншья:

- Protecting and Promoting Artistic Freedom, https://hildata.uni-hildesheim.de/api/v1/objects/uuid/acb0f28d-631d-4eb3-8393-55965670477a/file/id/18175/file_version/name/original
- 406 dagar – en tidsfråga. Jämställdhetsrapport 2021/2022, <https://www.filminstitutet.se/globalassets/2.-fa-kunskap-om-film/analys-och-statistik/publikationer/jamstalldhet/jamstallhetsrapport21-22.pdf>
- Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, <https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/passeport-convention2005-web2.pdf>
- Equality & Non-discrimination, <https://www.unfe.org/wp-content/uploads/2018/10/Equality-And-Non-Discrimination-English.pdf>
- Painting the Rainbow: How LGBTI Freedom of Artistic Expression is Denied, <https://freemuse.org/media/ub5lby5/painting-the-rainbow-digital-5.pdf>
- Viewpoint: How the European LGBT Community Took Eurovision to its Heart, <https://lgbt.foundation/news/viewpoint-how-the-european-lgbt-community-took-eurovision-to-its-heart/154>
- Cultural Rights and Ukraine Responses, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/Call/16_Ukraine_Responses.docx
- Cultural Rights and Public Spaces, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/Call/61_UCL_culture.pdf
- Culture and Climate Change, https://en.unesco.org/sites/default/files/info_sheet_climate_change.pdf
- The European Convention on Human Rights, a Living Instrument, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_Instrument_ENG.pdf
- Manifesto on the Freedom of Expression of Arts and Culture in the Digital Era, <https://rm.coe.int/0900001680a056a2>
- The Court in Brief, https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf
- The State of Artistic Freedom 2021, <https://freemuse.org/media/ck5fvaze/the-state-of-artistic-freedom-2021.pdf>

**Усе спасылки былі дасяжныя ў траўні 2022 года.*

Для запису

Для запису

Беларускі ПЭН сочыць за сітуацыяй у сферы культуры, рэгулярна публікуе хронікі парушэнняў правоў, а таксама рыхтуе на падставе гэтага маніторынгу аналітычныя справаздачы. Матэрыялы публікуюцца на сайце www.penbelarus.org і ў сацыяльных сетках:

Telegram – PENBelarus
Facebook – penbelarus.org
Instagram – pen_belarus

**ДАЛУЧЫЦА ДА АБАРОНЫ СВАБОДЫ
ВЫКАЗВАННЯ І ПАДТРЫМАЦЬ ПРАЦУ
БЕЛАРУСКАГА ПЭНА МОЖНА:**

на Патрэоне
<https://www.patreon.com/penbelarus>

праз разовае ахвяраванне
<https://buy.stripe.com/14k7vK1lj9890nefYY>

2022